ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

1999 VASARIS - REBRUARY Nr. 2 (306) $ 1.50

Lietuvos nacionalinė
M.Mažvydo biblioteka

akiračiai

METŲ PRADŽIA LIETUVAI OPTIMIZMO NEĮKVĖPĖ

Kaip metų pradžia – taip chaosas. Ir nesvarbu, kokią gyvenimo sritį paimsi. Chaoso pakako politikoje, chaoso užteko ekonomikoje.

Tuo pat metu suaktyvėjo nusikaltėlių gaujos. Sausio pradžioje prasidėjo nusikaltėlių gaujų karas Klaipėdoje ir Šiauliuose. Šiauliuose viduryje baltos dienos buvo susprogdintas vienos gaujos autoritetas „Rulis". Nusikaltėlių siautėjimo finalas – Panevėžyje prie namų buvo nušautas Panevėžio apygardos prokuratūros organizuotų nusikaltimų tyrimo skyriaus vadovas, 30 metų Gintautas Sereika. Tai pirmasis Lietuvoje nušautas prokuroras po Nepriklausomybės atkūrimo.

Visiškas chaosas vyravo Lietuvos pasienyje. Vyriausybė po Naujųjų metų padidino degalų akcizus, todėl benzinas pabrango maždaug dešimtadaliu, o dyzelinis kuras – dar daugiau. Pavyzdžiui, litras 95 benzino Lietuvoje dabar jau kainnuoja 2,04 lito (0,51 JAV dolerio), o Rusijoje — tik 0,20 dolerio. Prie Lietuvos ir Rusijos sienos nusidriekė kilometrinės eilės. Bedarbiai rusai ir lietuviai legaliai ėmė gabenti benziną į Lietuvą. Netrukus pasienio degalinėse jau niekas nepirko oficialiai parduodamų degalų. Kybartuose atsirado net benzino turgus.

Kaip į tai reagavo Vyriausybė? Iš pradžių niekaip. Premjeras G. Vagnorius kartu su savo bičiuliais: "Stiklių" restorano savininkais R. Zakarevičiumi ir Ciupijais bei *Lietuvos ryto* vyriausiuoju redaktoriumi leido atostogas Šri Lankoje. Premjerui sugrįžus vyriausybė nusprendė važiuojantiems per sieną uždrausti su savimi gabentis papildomą 20 litrų talpą degalų, be to, automobilio bake neturi būti daugiau kaip 30 litrų degalų. Chaosas padidėjo dar labau, nes dabar pasienio policininkai turės kaišioti nosį į kiekvieno pravažiuojančio automobilio baką.

Ekonominį chaosą didina tai, kad, užsidarius Rusijos rinkoms, Lietuvos pieno perdirbimo bendrovės prarado 25 proc. savo rinkos. Tačiau Vyriausybė ir toliau verčia didinti pieno supirkimo kainas. Šio sovietinio valdžios įgeidžio tenkinimo rezultatų ilgai laukti nereikėjo. Lietuvos pieno perdirbėjų produkcija ėmė brangti tuo metu, kai visame pasaulyje ji ėmė pigti. Pieno žaliava šiandien Lietuvoje jau kainuoja dvigubai daugiau nei Estijoje. Lietuvos bendrovės ima prarasti ir turėtą vietą Vakarų bei Lotynų Amerikos rinkoje. Tačiau Vyriausybė lieka ištikima savo pasirinktam keliui.

Pieno bendrovėms gresia bankrotas. Tačiau nelaimės nevaikšto po vieną. Rusija vėl užsuko naftos čiaupą. „Mažeikių nafta" liko be naftos ir stovi be darbo. Tačiau nafta rūpinasi tik „Mažeikių naftos" vadovai lietuviai. Vyriausybė išdidžiai siuntinėja notas Rusijos vyriausybei, o „Williams" korporacija, kuriai priklauso 33 proc. „Mažeikių naftos" koncerno ir visos valdytojo teisės, ne tik nosies nekiša į Rusiją, bet ir Lietuvoje nė žodžiu neužsimena, kaip ji planuoja išbristi iš didėjančio nesėkmių liūno.

Daugelis šalies naftininkų mano, kad "Mažeikių naftos" bėdos yra ne ekonominės, o politinės, nes Rusijos koncernas „LUKoil" yra labai įžeistas ne tik dėl amerikiečių invazijos, bet ir dėl to, kad Lietuva jiems nepasiūlė nė vienos „Mažeikių naftos" akcijos. Arogantiškasis ūkio ministras Vincas Babilius tikėjosi, kad, smukus pasaulinėms naftos kainoms, Rusija vis tiek bus priversta parduoti daug naftos, tačiau rusai yra jausmo žmonės, jie dar neįpratę viską vertinti vien pinigais.

Chaoso netrūko ir politikoje. Regis, jau baigėsi prezidento V. Adamkaus ir konservatorių medaus mėnuo. Konfliktas tarp Prezidento ir valdančiosios Seimo daugumos tapo daugiau nei akivaizdus, kai V. Adamkus į valstybės kontrolieriaus postą pasiūlė Konstitucinio teismo teisėją, Nepriklausomybės atkūrimo akto signatarą, 62 metų Kęstutį Lapinską.

Konservatoriams tai labai nepatiko. K.Lapinskas Atkuriamajame Seime iš teisinių pozicijų kritikavo V. Landsbergio veiksmus ir priklausė opozicinei Sąjūdžio centro frakcijai. Atrodo, kad tai yra vienintelė priežastis, kodėl K. Lapinskas neįtinka valdančiajai daugumai.

Oficialiai konservatoriai aiškino, kad jiems šiame poste labiau patiktų auditorius arba bent jau finansininkas, tik ne teisininkas ir dar iš akademinių sluoksnių. Tačiau konservatoriai liko vieniši. Už K. Lapinską balsavo ir jų sąjungininkai krikščionys demokratai. Tačiau pirmasis balsavimas baigėsi lygiomis – 62:62, o keturi Seimo nariai balsuodami susilaikė. Konservatoriai pirmą kartą nelaimėjo balsavimo. Tą lėmė ir tai, jog G.Vagnorius prieš pat Naujuosius metus iš Konservatorių partijos išmetė buvusį Vidaus reikalų ministrą V.Žiemelį ir buvusią Europos reikalų ministrę L.Andrikienę. Kaip rodo spaudos pranešimai, šie politikai dabar bando nuo konservatorių frakcijos atskelti G.Vagnoriaus diktatūra partijoje nepatenkintus Seimo narius.

Įvertindamas naują padėtį V.Adamkus pasiūlė K. Lapinsko kandidatūrą ir antrą kartą. Tai sukėlė beveik nevaldomą konservatorių įtūžį. Jie visaip mokė Prezidentą gyventi. Balsavimas dėl K.Lapinsko vyksta šiandien.

Politikos apžvalgininkai pastebi, kad konservatoriai pralaimėtų abiem atvejais, nes V. Adamkaus veiklai šiuo metu pritaria net 87 proc. šalies gyventojų. G. Vagnoriaus – tik 35 procentai, o V. Landsbergio – tik 22 proc. Lietuvos gyventojų.

Nesutaria Prezidentas su konservatoriais ir dėl Kariuomenės vado skyrimo. Kaip klostysis dviejų valdžios šakų santykiai, sunku pasakyti, nes ne viskas priklauso nuo V. Landsbergio. Kitas konservatorių lyderis G. Vagnorius aiškiai laviruoja ir labai nenori pagarsėti kaip aukštus reitingus turinčio Prezidento priešas. Mat G. Vagnorius pats susirūpinęs savo reitingu – plika akimi matyti, kad šis vaikinas sieks prezidento posto 2002 metų prezidento rinkimuose.

Galima tik numanyti, kad chaosas Lietuvoje dar ilgai nebus deficitas.

Rimvydas Valatka

Vilnius, 1999.II.2

Šiame numeryje

LIETUVA ŠVEDŲ AKIMIS

Kaip šio šimtmečio pradžioje švedams atrodė neseniai nepriklausomybę atgavusi Lietuva?

APIE KITUS IR SAVE

Išsamesnis žvilgsnis į poeto ir kritiko Alfonso Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentus".

KODĖL LIETUVA TAIP NEMĖGSTA JAUNŲ ŽMONIŲ?

Pasaulyje pirmaujame pagal savižudybių skaičių. Trečdalis jaunų žmonių norėtų iš Lietuvos emigruoti. „Politiniai pabėgėliai" iš Lietuvos užplūdo Angliją. Sumažėjus gimstamumui tapome išmirštančia tauta. Ar turi visi šitie reiškiniai kokį nors bendrą vardiklį?

SKILTYS, LAIŠKAI, RECENZIJOS

KRITIKA IR POLEMIKA

SPAUDOS APŽVALGA

„SANTAROS-ŠVIESOS" SUVAŽIAVIMAS

Lietuvoje „Santaros-Šviesos" suvažiavimas šiais metais vyks Vilniuje, Universiteto auloje, birželio 17 dieną ir Anykščiuose, „Šilelio" poilsio namuose, birželio 18-20 dienomis. Pagrindinės šiemetinio suvažiavimo temos: „Spauda, valdžia, visuomenė", „Istorijos tikrumas", „Teatras ir kiti menai", „Populiarioji Lietuvos kultūra".

Norintieji daugiau informacijos prašomi kreiptis į Iną Marčiulionytę, telefonu 370-2-223-695, arba faksu 370-2-223-691, arba elektroniniu paštu: ina-@svjono.osf.lt

Išeivijos kultūrinio gyvenimo tradicijos paprastai yra arba kuriamos čia, išeivijoje, arba atsivežamos iš Lietuvos. „Santara-Šviesa" šia prasme yra reta išimtis, kai išeivijoje gimęs ir čia susiformavęs sąjūdis baigia sėkmingai įsipilietinti Lietuvoje, jos kultūriniame, visuomeniniame ir intelektualiniame žemėlapyje.

„Santaros-Šviesos" federacijos suvažiavimas taip pat įvyks Amerikoje, Lemonte esančio Pasaulio Lietuvių Centro patalpose, įprastu laiku – rugsėjo 9-12 dienomis.

LOZORAIČIO PALAIKAI GRĮŽO Į LIETUVĄ

Lietuvos ryte (nr. 264, 1998) rašoma, kad ilgamečio Lietuvos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio (vyresniojo) ir Vincentos Lozoraitienės palaikai buvo iškilmgai perlaidoti Kaune, Petrašiūnų kapinėse. Palaikai buvo pašarvoti Vilniuje, Šv. Jono bažnyčioje. Religines apeigas atliko Kauno arkivyskupas S. Tamkevičius. Laidotuvėse dalyvavo prez. V. Adamkus, užsienio reikalų ministras A. Saudargas ir kt. Atsisveikinimo kalbose visi minėjo velionies nuopelnus Lietuvai, ypač jam būnant Lietuvos diplomatijos šefu, kai jis stengėsi visur kelti Lietuvos laisvės bylą.

Nebuvo paaiškinta, kodėl Lozoraičių palaikai buvo palaidoti Petrašiūnų kapinėse, o ne Vilniuje, Antakalnio kapinėse, kur laidojami nusipelnę Lietuvai asmenys (kaip, pvz., paskutinieji Lietuvos nepriklausomybę atgaunant žuvę televizijos bokšto gynėjai).

Tose pačiose Antakalnio kapinėse palaidoti ir pasižymėje komunistų partijos asmenys, lietuviškojo Politbiuro nariai. Lankantis tose kapinėse šis kontrastas sukelia keistus jausmus ir suprantamą nuostabą, kad toje pačioje vietoje guli Lietuvos laisvės gynėjai ir tos laisvės niekintojai.

Kaip praneša *Respublika* (nr. 250, 1998), Vytautas Žalys, užsienio reikalų ministerijos planavimo skyriaus sekretorius su filmų režisieriumi Juozu Saboliu ruošia filmą apie St. Lozoraitį, jo 100 gimimo ir Lietuvos diplomatijos tarnybos 80 metinėms pažymėti. Apie tai *Respublikoje* taip rašoma:

– S. Lozoraitis – naujos kartos užsienio reikalų ministras. Jo pirmtakai, išskyrus mažalietuvį Dovą Zaunių, buvo užaugę rusiškoje kultūrinėje aplinkoje. S. Lozoraitis – neabejotinai vakarietiškos kultūros žmogus.

S. Lozoraičio politinė strategija „Nepriklausomybė svarbiau už viską" prilygo tuo metu rizikingam pareiškimui „Nepriklausomybė svarbiau už Vilnių". Jis suprato, kad Lietuvai tuo metu didesnę grėsmę kėlė jau ne Vilnių užgrobusi Lenkija, o siekianti sugrąžinti Klaipėdą Vokietija.

Likus dviem savaitėms iki okupacijos, tuometinis užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys iš Maskvos į svarbiausias Lietuvos pasiuntinybes užsienyje pasiuntė šifruotas telegramas: „Jei čia mus ištiktų katastrofa, tai užsieniuose likusios mūsų diplomatinės tarnybos šefu laikykite Lozoraitį (...)". Beje, atgaline data pasirašytais Kybartų aktais 1940 metų lapkritį prezidentas Antanas Smetona S. Lozoraitį paskyrė Lietuvos ministru pirmininku, kuriam buvo pavedama pavaduoti ir Lietuvos prezidentą.

Toliau Vytautas Žalys taip pasakoja:

– Man teko dirbti Anglijos užsienio reikalų ministerijos archyve. Ten rastuose dokumentuose S. Lozoraitis visą laiką apibūdinamas kaip nepaprastai mandagus, pedantiškas, mokantis ginti savo nuomonę žmogus. Jis turėjo įgimtą diplomato geną.

S. Lozoraičio diplomatiniai gabumai atsiskleidė nepaprastai anksti. 1923-aisiais jis buvo pasiųstas į Berlyną. 1929-aisiais perkeltas į Romą patarėju, vėliau reikalų patikėtiniu prie Šventojo sosto. Tuo metu buvo 32 metų. Toks jaunas diplomatas atvyksta į Romą, kai santykiai su Šventuoju sostu labai įtempti. Ir jis sugeba tuos santykius normalizuoti.

Užsienio reikalų ministru tapo 36 metų. Tuo metu jis buvo jauniausias užsienio reikalų ministras Europoje. S. Lozoraitis – iki šiol jauniausias užsienio reikalų ministras mūsų diplomatijos istorijoje.

Pagirtinas sumanymas pagerbti šį žymų Lietuvos diplomatą, kuris tragiškais Lietuvai laikais yra daug prisidėjęs prie Lietuvos laisvės bylos gynimo. Prisimintini ir jo teisingi sprendimai bei patarimai partizanams taupyti jėgas ir iš aktyvios kovos pereiti į pasyviąją rezistenciją, kai tuo tarpu VLIKas už svetimų žvalgybų pinigus ragino ir toliau tęsti beviltišką kovą.

Lietuvoje apie St. Lozoraičio diplomatinę veiklą mažai žinoma, nes jis mirė 1983 metais. Jam mirus darbą toliau tęsė jo sūnus St. Lozoraitis, jaun., kuris pradžioje buvo atstovu prie šv. Sosto, o vėliau – ambasadoriumi Vašingtone. Lietuvai atgavus nepriklausomybę jis nesėkmingai kandidatavo į prezidentus. Tuo būdu St. Lozoraitis, jaunesnysis, pasidarė daugiau žinomas Lietuvoje, o jo tėvas, žymiai daugiau nusipelnęs Lietuvai, buvo užmirštas.

Ruošiant minėtą filmą, kaip pasakoja V. Žalys, buvo surinkta daug dokumentinės medžiagos. Tarp kitko, buvo surasti originalūs Kybartų aktai, kur atgaline data buvo pasirašyti įgaliojimai St. Lozoraičiui vadovauti Lietuvos vyriausybei ir pavaduoti Prezidentą. Kaip žinoma, dėl tų Kybartų aktų, atsiradus Vokietijoje VLIKui, prasidėjo ilgai nusitęsę ginčai. Esą, tie aktai buvę sufabrikuoti. VLIKas buvo sugalvojęs sudaryti egzilinę vyriausybę ir priversti diplomatinę tarnybą paklusti jo valiai. Tačiau Vakarų valstybės atsisakė pripažinti bet kokią Lietuvos egzilinę vyriausybę, o ginčai su diplomatais smarkiai susilpnino VLIKo autoritetą, sumažino visuomenės pasitikėjimą juo ir susilpnino bendras pastangas Lietuvos vadavimo darbe. Dabar matome, kad tie, kurie tvirtino, jog vadinamieji „Kybartų aktai" buvo klastotė, labai klydo.

LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS VADOVYBĖS FINANSINĖS AFEROS

Lietuvos rytas (nr. 295, 1998) rašo, jog Lietuvos Šaulių s-gos vadovybei žadama kelti baudžiamąją bylą už įvairias finansines suktybes, lėšų švaistymą ir apgaulingą buhalterinį atsiskaitymą. Naujas Sąjungos vadas L. Bakaitis pažadėjo įvesti tvarką ir atstatyti organizacijos garbę. Už šią finansinę netvarką atsakingas buv. S-gos vadas R. Mintautas.

Minėtame *Lietuvos ryto* straipsnyje „Finansų aferos – su patriotiniais šūkiais", tarp kitko, taip rašoma:

L. Bakaičio teigimu, atėjęs vadovauti Šaulių sąjungai jis rado joje keturis iždus, nors oficialiai buvo išrinktas vienas iždininkas – J. Petrikas. Sąjungos vadovai kiekvienas manė turįs teisę imti pinigus ir naudoti savo ar kitoms reikmėms.

Anot L. Bakaičio, net po to, kai buhalterei I. Užkurnienei buvo nurodyta perduoti dokumentus ir pinigines lėšas kitai darbuotojai, ši moteris sugebėjo 5 tūkstančius litų pervesti į kitą banką neva jos vadovaujamam meno kolektyvui.

„Trimito" žurnale naujoji sąjungos vadovybė pastebėjo padėką už paaukotas lėšas, nors apie tokių lėšų gavimą nieko nežinojo. Paaiškėjo, kad pinigus pasiėmė I. Užkurnienė. Paklausta, kodėl taip pasielgė, moteris tikino, kad čekis iš užsienio yra gautas jos vardu, todėl ji pinigus ir pasiėmusi.

„Tie žmonės manė: kieno vardu pinigai sąjungai yra aukojami, tam jie ir priklauso", – sakė I. Bakaitis.

Atrodo, kad ši Lietuvos Šaulių s-gos finansinė afera yra panaši į anksčiau įvykusį BALFo siunčiamo cukraus ir riešutinio sviesto skandalą.

Buvęs S-gos vadas R. Mintautas, atsakingas už šią finansinę netvarką, nesijaučia kaltas:

„Nesijaučiu esąs kaltas. Mes iš valstybės negavome nė cento. Jei kam ir esame atsakingi, tai tik užsienio šauliams, kurie mus rėmė. O jie niekada mums nereiškė jokių pretenzijų", – „Lietuvos rytui" sakė buvęs Šaulių sąungos vadas R. Mintautas, paprašytas pakomentuoti faktą, kad sąjungai ketinama kelti baudžiamąją bylą.

Pagal poną Mintautą išeitų, kad išeivijos šaulius apgaudinėti nėra nei nuodėmė, nei nusikaltmas...

LIŪDNAS LIETUVOS KAIMO VAIZDAS

Savaitinio žurnalo *Veidas* korespondentai (nr. 51, 1998) aplankė keletą Lietuvos kaimo vietovių ir aprašė gan liūdną dabartinio Lietuvos kaimo vaizdą. Kaimo, kuris prieškarinės nepriklausomybės metais buvo mūsų ekonominės ir kultūrinės stiprybės versmė, o dabar – nuskurdęs, pakrikęs, grasinantis virsti socialine ir ekonomine katastrofa.

Štai kelios ištraukos iš to *Veido* korespondentų aprašymo:

Lietuvos sociologų draugijos prezidentas, profesorius Romualdas Grigas įsitikinęs, kad po kolūkių išvaikymo kaimas liko be lyderių, neorganizuotas. Sovietmečiu vyravusi vertikali, globėjiška valdžios piramidė – respublika – rajonas – pirmininkas –

akiračiai

(USPS 706 - 500)

• Published monthly, except August and December, by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620-5647. Subscription price: $12.00 annually; $ 1.50 per copy. Periodical's postage paid in Chicago, Ill. Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, Ill., 60620-5647.

• Šio numerio redakcija: L. Mockūnas, Z. Rekašius, H. Žemelis.

• Redakcinė kolegija: R. Mieželis, L. Mockūnas, Z. Rekašius, A. E. Senn, J. Šmulkštys, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis.

• Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti; laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia *Akiračiuose* svarstytinus dalykus.

• Metinė 10 numerių prenumerata $ 12.00; atskiro nr. kaina $ 1.50; metinė prenumerata oro paštu į užjūrį $30.00. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti *Akiračių* vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

brigadininkas – prieš keletą metų staigiai subyrėjo. Bet nauji horizontalūs bendruomeniniai ryšiai, tarp pačių žmonių, nesusiformavo. Mes anaiptol nesugrįžome į ikisovietinę Lietuvą. Nebeturime tokių kaimo bendruomenių kaip prieškario metais, glaudžiai suaugusių savo kaimynyste, tarpusavio pagalba, dorovinių įsipareigojimų ryšiais. Kaip sako profesorius: „Prieškario Lietuvos kaimas, atvirai pasakius, nežinojo įstatymų, neturėjo policininkų, bet buvo tvarkingas".(...)

Kai kurių sociologinių tyrimų duomenimis, kiekvienoje seniūnijoje gyvena po 20-25 asocialias šeimas – girtaujančias, neturinčias nuolatinių pajamų, atsidūrusias žemiau skurdo ribos, negalinčias normaliai prasimaitinti, pasirūpinti savo vaikais.(...)

Dabartiniu metu žemdirbyste verčiasi apie 21 proc. šalies gyventojų, po kelerių metų turėtų likti apie 10-12 proc. (vis tiek pernelyg daug, nes Estijoje bus likę vos apie 4 proc. ir visai priartėta prie Vakarų Europos lygio). Beje, mažėjimo tendencija jau išryškėjo, nors po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva visame pokumunistiniame pasaulyje buvo unikali tuo, kad dirbančiųjų žemės ūkyje skaičius augo, užuot mažėjęs kaip visur kitur, ir buvo pasiekęs net 24 proc. šalies gyventojų lyginamąjį svorį.

Artėjame prie minties, kad ten, kur dabar kruta keliasdešimt smulkių valstiečių, po tam tikro, tikriausiai nepernelyg ilgo, laiko liks keletas ar keliolika stambių ūkininkų, kokių šiandien turime nedaug – tik apie pusantro tūkstančio. Ką veiks likusieji? Šis klausimas, ko gero, taps didžiausio valdžios šulų galvos skausmo priežastimi kito amžiaus pradžioje.

Dabartinė Lietuvos valdžia, atkūrus nepriklausomybę beprotiškais tempais išdraskiusi kolūkius, šiandien Lietuvos kaimu mažiausiai rūpinasi. Konservatoriai, atrodo, susigyveno su mintimi, kad kaimo problemas kada nors teks spręsti kitų partijų vyriausybėms, o jie vėl galės žaisti „opozicijos vadus".

LIETUVOJE GYVENA 109 SKIRTINGŲ TAUTYBIŲ ASMENYS

Vilniaus balse (nr. 17, 1998) Tautinių mažumų departamento atstovė Rasa Paliukienė pasakoja apie tautinių bendrijų veiklą ir jų skaičių:

1989 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 109 skirtingų tautybių asmenys. Šiuo metu gausiausias etnines grupes sudaro rusai. 1997 m. sausio 1 d. statistika rodo, kad Lietuvoje gyvena 304 tūkstančiai rusų (8,2 proc.); 256,6 tūkst. lenkų (7 proc.); 54,5 tūkst. baltarusių (gudų)) – 1,5 proc.;36,9 tūkst. ukrainiečių (1 proc.); 5200 žydų (0,1 proc.). O visos kitos tautybės sudaro 24,9 tūkst. (0,7 proc.): apie 5000 totorių; apie 4000 latvių; apie 3000 čigonų; 2000 vokiečių; 800 estų; 600 gruzinų; 300 karaimų, 200 graikų, na ir 10 pancūzų. Beje, prancūzai irgi įsteigė savo organizaciją, jie aktyviai bendrauja su Prancūzijos ambasada, gražiai talkino „Vilniaus dienose '98".

Daugiausia nelietuvių tautybės žmonių gyvena Rytų ir Pietryčių Lietuvoje, taip pat Vilniaus, Klaipėdos, Visagino miestuose.

LAIKRAŠTINĖ KALBA IR KEISTOS ANTRAŠTĖS

Išeivijos spaudoje daug rašoma apie laikraštinį kalbos darkymą, besaikį svetimžodžių (barbarizmų) vartojimą Lietuvos spaudoje, ypač kai yra puikių lietuviškų pakaitalų. Lietuvos žurnalistams kartais sunku atsikratyti 50 metų trukusios sovietinės mąstysenos, aprašant vaizdus, įvykius, užmirštama, jog apsčiai pakaitalų svetimžodžiams galima rasti lietuvių kalbos žodyne.

Šį kartą atkreipiame dėmesį į antraščių vartojimą išeivijos spaudoje. Pavyzdžiui, *Draugo* pirmame puslapyje, kurį, atrodo, redaguoja naujakurė iš Lietuvos. Ypač dėmesį patraukia politinių straipsnių antraštės.

Antraštė laikraštyje turi būti trumpa ir aiškiais žodžiais nusakanti straipsnio turinį, kad skaitytojas, perskaitęs antraštę ir pirmus straipsnio sakinius, galėtų nuspręsti, ar straipsnas jam įdomus ir ar verta jį toliau skaityti.

Parinkime iš *Draugo* pirmo puslapio keletą pavyzdžių – antraščių, kurių vienos turi sensacingą pobūdį, kitos apkrautos netinkamais daugiaprasmiais posakiais. Štai tie pavyzdžiai:

1. Vilnius susigrąžins pakantumo ir tolerancijos įvaizdį
2. Tėvynė užsimerkė prieš tautiečių problemas Punske
3. Konservatoriai nesureikšmina naujosios koalicijos sutarties
4. Opozicija nebus tik „avinų banda"
5. Pabradės užsieniečių centre siautė „lėkščių karas"
6. Seimas Rusijos Dūmai nusiuntė „saldainį su pipiru"
7. Buvęs prezidentas „pliekia" dabartinę valdžią

NEDRAUGIŠKAS REDAKTORIŲ PASIKEITIMAS

Kaip žinia, ilgametis Pasaulio lietuvių bendruomenės laikraščio *Pasaulio lietuvis* redaktorius B. Nainys pasitraukė iš pareigų. Daug kam dar ir dabar neaišku, kokios priežastys jį privertė pasitraukti iš darbo, kurį jis mėgo ir taip sąžiningai dirbo.

Paskutiniame PL numeryje buvo paskelbtas B. Nainio atsisveikinimas ir PLB pirmininko V. Kamanto apgailestavimas dėl Nainio pasitraukimo.. Tik abu pareiškimus perskaitę suvokiame, kodėl B. Nainys buvo priverstas pasitraukti iš redaktoriaus pareigų. Tarp gražių žodžių pareiškimuose slypi mintis, kad redaktorius nenorėjo paklusti PLB valdybos norams, o valdyba yra atsakinga leidėja ir norėjo įtakoti redagavimą, ypač redakcijos vardu rašytų straipsnių turinį.

B. Nainys savo atsisveikinimo žodyje taip aiškina:

Susidariusiai padėčiai aptarti pasikviečiau Čikagos apylinkėse gyvenančius buvusios mano vadovaujamos PLB valdybos, taigi buvusios Pasaulio lietuvio leidėjos, narius, kurie, su reikalu susipažinę, irgi suprato, kad taip pakeistomis sąlygomis Pasaulio lietuvio redagavimas man pasidaro nebeįmanomas. Todėl, pranešdamas Vytautui Kamantui apie baigtą ruošti rugpjūčio-rugsėjo laidą, priminiau, kad, jeigu jo liepos 22 Drauge išspausdintas pareiškimas ir man rugpjūčio 7 įteiktos gairės galioja, ši yra paskutinė mano redaguota laida.

Vytautui Kamantui, Reginai Kučienei ir man dar kartą susitikus rugsėjo 14 paaiškėjo, kad visa tai galioja, o PLB valdybos pirmininkas dar priminė, kad jeigu aš ir toliau PL redaguosiu ir rašysiu įžanginius, jis norės juos peržiūrėti prieš žurnalą atiduodant spausdinti. Tai jau tikra cenzūra.

Keista, kad B. Nainys, dėl susidariusios padėties eina aiškintis ne su naująja, o su buvusiąja PLB valdyba, lyg ši dar būtų atsakinga už *Pasaulio lietuvio* leidybą. Taip pat neaišku, ką bendro leidėjų ir redaktoriaus nuomonių išsiskyrimas turi bendro su cenzūra. Juk *Pasaulio lietuvio* redaktorius nėra nepriklausoma institucija, kuri gali nepaisyti leidėjo noro, kad *PL* spausdinami straipsniai atspindėtų Bendruomenės idėjas, nes LB yra visų išeivijos lietuvių organizacija, o ne vienos ar kitos pakraipos siaurų interesų gynėja.

Ieškant naujo redaktoriaus, man atrodo, reiktų pagalvoti apie tolimesnę leidinio kryptį. Ar jis turi pavirsti politiniu žurnalu (iki šiol buvo bandoma kai kuriais straipsniais įsimaišyti į Lietuvos politinį gyvenimą), ar PLB informacijos leidiniu, nagrinėjančiu Bendruomenės idėjas, problemas ir plačiai informuojančiu skaitytojus apie visame pasaulyje esančius lietuvių telkinius, jų gyvenimą ir rūpesčius.

Antra, norint išvengti panašių nesutarimų tarp redakcijos ir PLB valdybos, būtina prie redakcijos sukurti red. kolegiją, kurion turėtų įeiti keli PLB valdybos nariai ar šiaip įtakingi bendruomenininkai, norintys dirbti spaudos darbą.

Tokiu būdu, redakcinei kolegijai nuolat patariant ir siūlant, redaktoriui būtų lengviau išvengti ginčų su leidėjais.

VEIDU VIENAS Į KITĄ

Draugo (nr. 6, 1999 m. sausio 9d.) kultūriniame priede išspausdinta rašytojo Juozo Apučio kalba pernai gruodžio mėnesį įvykusiame Lietuvos Rašytojų sąjungos suvažiavime. J. Aputis kalbėjo:

Dar vienas svarbus ketverių metų laikotarpio akcentas, susijęs ne tik su kūryba: subtiliai balansuodama politiniame visuomenės gyvenime, pasitvirtino toji nuostata, kurią prieš gerus tris dešimtmečius paskelbė lietuvių egzodo intelektualai, to meto jaunoji karta: veidu į Lietuvą. Tai buvo tiksli istorijos linkmės įžvalga. Jei ne visa, tai didelė dalis vyresniniosios ir viduriniosios lietuvių rašytojų kartos turime pasakyti ačiū tiems lietuviams egzodininkams – jaunesniems ir vyresniems – jau anuo tolimu laiku visuomenėje, literatūroje mačiusiems ne vien tik sovietijos kolaborantus, o žmones, kuriems buvo uždėti okupacinės santvarkos apynasriai. Didžiuma mūsų visais įmanomais būdais veržėsi iš tų apynasrių. Mes glaudėmės vieni prie kitų čia, Lietuvoje, ir prie jūsų, mieli tėvynainiai, užjūriuose. Supratome ir nelengvą anų metų egzodo intelektualų būklę. Kai nežinant, o kartais ir aiškiai numatant, kas jis toks, tekdavo sveikintis su iš paskos lyg šešėlis sėlinančiu saugumiečiu.

Šiandien sakykime: veidu vienas į kitą. Įsižiūrėkime iš arti – į tuos, kurie gyvi, ir į tuos, kurių jau nebėra, įsižiūrėkime nemirksėdami ir neieškodami įtartinų krislų.

Nors praėjo jau daug metų, Lietuvos kultūros žmonės dar prisimena išeivijos „Veidu į Lietuvą" sąjūdį ir jo įnašą į Lietuvos atgimimą.

Šie Juozo Apučio žodžiai nėra skirti vien diems išeiviams, kurie „tiltus į Lietuvą" statė pačiomis juodžiausiomis jos gyvenimo dienomis. Juos turėtų perskaityti ir tie išeivijos „neapykantos apaštalai", kurie „Veidu į Lietuvą" sąjūdį šmeižė, juodino, drabstė purvais. O ypač tie, kurie ir dabar dar bando tos pačios neapykantos bacilomis užkrėsti Lietuvą.

Vyt. Gedrimas

Kai *Metmenyse* pasirodė pirmieji A. Nykos-Niliūno dienoraščio gabalai, daugeliui skaitytojų faktas, kad autorius leido juos skelbti, buvo nemaža staigmena. Iki šiol žymusis mūsų poetas, kritikas, vertėjas, įvairių raštų sudarytojas bei redaktorius garsėjo kaip retos erudicijos, bet taip pat ir užsivėrusi savyje, asmenybė. Išskyrus būtiniausias žinias apie save, patikėtas *Lietuvių enciklopedijai* arba poezijos antologijoms, autobiografiniai Nykos pasisakymai buvo ypatingai santūrūs. Taip, sakykim, jo įnašas į kolektyvinį išeivijos autorių sąvadą – *Egzodo rašytojai* – apsiribojo vienu eilėraščiu. Gal tik lankydamasis pernai Lietuvoje jis teikėsi paslaugiau atsakinėti į auditorijos klausimus. Šiaip išsamiausią iki šiol jo autobiografinį tekstą aptinkame 1985 m. *Metmenų* 49-ame numeryje, Jurgio Blekaičio straipsnyje „Nyka-Niliūnas apie savo pasaulį poezijoje".

Ši „atsainios nuošalės" poeto laikysena, žinoma, paskatino įvairių jo įvaizdžių visuomenėj susidarymą. Bene populiariausias, bent įkyriausiai kai kieno peršamas, buvo vaizdinys, kad jis esąs gudreiva, mistifikatorius, prikemšantis eiles pretenzingų metaforų ir taip paverčiantis savo lyriką vien jam pačiam tesuprantamais rebusais.

Tokios insinuacijos, apsižnaibymai, žinoma, nėra retenybė rašytojų tarpe. Poetas Sigitas Geda yra tą reiškinį aptaręs kaip profesinę ligą: „Visų poetų bėda; trise bando susėst ant adatos smaigalio. Gal suradote tokį, kuris nelaikė savęs didžiausiu?" (*Šiaurės Atėnai*, 1996 m. lapkr. 9 d.)

Ar leisdamas skelbti savo intymaus dienoraščio ištraukas Nyka bandė užkirsti kelią tolesniam savo lyrikos ignoravimui, uždarymui gete, ar *Dienoraščio fragmentai* jam atrodė būsiąs tinkamiausias pakaitalas planuotai, bet vargingai besirašančiai autobiografijai, mes nežinome. Viena aišku – *Dienoraščio fragmentų* pasirodymas yra reikšmingas įvykis mūsų kultūriniame gyvenime. Algimanto Mackaus knygų leidimo fondui priklauso skaitytojų padėka, nes knyga tikrai savaip įvairi, spalvinga, originali, atverianti reto veržlumo bei polėkių asmens savo identiteto paieškas.

Tiesa, esama vieno debesėlio, vienos autoriaus pastabos, kuri temdo mūsų džiaugsmą:

„Skelbiamieji dienoraščio fragmentai (išskyrus dėl tam tikrų priežasčių praleistus įrašus arba jų dalis) yra ne atranka, bet viskas, kas iš liečiamojo laikotarpio išliko".

Tasai „iš liečiamojo laikotarpio" ir klaidina. Nevisai aišku, ar autorius po 1970 metų nebejautė prasmės vargti su užrašais? Ar, priešingai, esama jų tąsos, tik tų vėlesnių tekstų jis nelinkęs šiuo metu skelbti?

Šis perspėjimas nesumažina aptariamojo veikalo vertės. Visų pirma todėl, kad tai turbūt pirmas toks veikalas mūsų raštijoje. Kaip žinome, biografijų, autobiografijų, netgi asmeninio dienoraščio ištraukų mūsų literatūroj nestigo. Tačiau autentiško, sau pačiam rašyto dienoraščio teksto iki šio nesame turėję.

Atvirai kalbant, netgi savaip apmaudu, kad Nyka pasirinko ne memuarus ar autobiografiją, o kaip tik šią tarpinę, „pusiaukelinę" formą, kurią kur kas kebliau nusakyti. Šiaip ar taip autobiografinis žanras yra tvirtai suleidęs šaknis. Retas kas jį šiandien ignoruoja ar laiko „tikrosios" grožinės raštijos rūšim, kaip dar buvo įprasta pirmojoje šio šimtmečio pusėje. Kas kita dienoraštis, kuris, galbūt dėl savo ištakų iš moterų raštijos, tebelieka mažiau tyrinėtas objektas, kadangi tai kažkas laikino, neišbaigto, pasižymimo sau, neskiriamo jokiam adresatui.

SAVIUGDOS IŠŠŪKIO KOMPLEKSAS

Kas iš tiesų skatina žmones rašyti dienoraštį, patikėti užrašų knygutei savo mintis? Paprasto atsakymo į šį klausimą nėra. Yra autorių, kuriems dienoraštis turi grynai praktinę vertę. Britų rašytojas John Fowles, sakykim, sako:

„Aš esu tvirtai įtikėjęs dienoraščiu, bent jau jo giminyste turėklams, kurie praverčia baleto šokėjoms. Asmeninio dienoraščio dėka (nors dabar jį skaityti ne visada smagu) rašytojas suvokia tikruosius savo polinkius – būtent, kad jis sugeba atpasakoti realius įvykius arba iškraipyti juos kaip tinkamas, sukurti charakterius, stebėti kitus dalykus, darytis prielaidas ir prasimanyti visa kita (*The Writers' Chap book*. A compendium of facts, opinion, wit and advice from the 20th century eminent writers. Edited from *The Paris Review* by George Plimpton. N.Y Viking, 1989).

Laimei esama autorių, rašiusių savo dienoraštį dešimtis metų. Toks Julien Green, 1985 metais išleidęs savo tryliktąjį tomą, aiškina, kad jam dienoraštis – tai „įsiklausymas į pasaulio gausmą ir priemonė pažinti save, ar, teisingiau, atpažinti savojo aš bruožus laiko tėkmėje" (*Écrire, lire et en parler*. Dix années de litiératire mondiale en 55 interviews publiées dans LIRE et présentées par Bernard Pivot (Paris, Laffont, 1985).

Tame pačiame leidinyje Rolland Barthes prisipažįsta, kad jis jautęs ypatingą pagarbą André Gide už jo *Journal*, kadangi tame „patchwork", rašytame per penkiasdešimt metų, telpa viskas, kas „sušiureno autoriaus savimonę" skaitiniai, susitikimai su žmonėmis, susimąstymai, netgi paikos mintys. Prie dienoraštinio teksto dorybių R. Barthes priskiria netgi jo kompozicinį padrikumą, fragmentiškumą.

Yra nemaža pagunda šioj vietoj įsmukti į teorinius svarstymus apie tai, kas skiria dienoraštį nuo autobiografijos, ar įmanomas jo autoriaus objektyvumas, ar priešingai, jis dar labiau dangstosi kaukėm prieš save ir kitus ir t.t. Ačiū Dievui, recenzijos rėmai tokių digresijų nepageidauja. Nors šiaip tie dalykai neretai nagrinėjami mokytose knygose bei įvairiose konferencijose ir simpoziumuose.

Gal vis dėlto verta paminėti, kad vienas blogas dienoraštininko įprotis yra „niveliuoti" (Beatrice Didier, daug rašiusios šia tema, terminas) įvykius. Koks nors karas ar revoliucija neretai užima dienoraštyje tiek pat vietos, kiek autorių ištikę galvos skausmai ar koks apavo pirkinys. Užtat, priešingai mūsų įsivaizdavimams, jų tekstuose nebūtina pasigesti plataus istorinio fono atskleidimo ar įprastinio mūsų laikais sekso prašmatnybių vaizdavimo. Kita vertus, žinotina, kad stambokas nuošimtis prozininkų, anksčiau dirbusių romano srityje, yra persimetę į šį žanrą kaip paveikiausią priemonę, jų manymu, išreikšti jų vidinį pasaulį visu dinamiškumu, „in statu nascendi". Todėl tų knygų turinį sudaro nemažas jaukalas: kelionių įspūdžiai, politiniai svaičiojimai, skaitytų knygų komentarai, reminiscencijos, nelaukti minčių sprūdžiai ir, apskritai įvairūs intelektualinai rūpesčiai. Būdinga taip pat, kad ne vienas tų rašytojų (Julien Green, Jean François, Deniau ar Ernst Juenger) reguliariai paruošia savo pirmųjų dienoraščių tąsas.

Yra atvejų, kai dienoraštininkas pasitenkina vien šeimos reikalų bei dienos aktualijų fiksavimu ir jo tekstas virsta banalybių bei trivialybių kronika, tačiau apskritai dienoraštiniai kūriniai pasižymi savitumu, ekstravagancija ir intelektualumu. Kaip tokios inelektualinės autobiografijos juodraštis Nykos *Dienoraščio fragmentai* giminiuojasi su André Gide, Paul Valéry ar Cioran dienoraštiniais tekstais.

Būtų beviltiška bandyti perteikti skaitytojui visas reikšmingas ir įžvalgias mintis, visus sąmojaus blyksnius, sudarančius šios mąslios ir talpios knygos turinį. Todėl mėginsiu daryti skerspjūvį, idant išryškėtų, mano manymu, patys esmingiausi dalykai.

Iš pirmo žvilgsnio, *Dienoraščio fragmentai* atrodo kaip sausokas ir palaidas rašytojo bloknotėlis, prismaigstytas įmantrių citatų (dažnai net neišverstų į lietuvių kalbą) bei knygų pavadinimų. Itin glaustai tenai pasakojami abiejų okupacijų Lietuvoje įvykiai, paskui – pasitraukimo į Vakarus nuotykiai, klajonės po pokario Vokietiją ir naujakurystės naujajame žemyne dienos. Istorinis fonas piešiamas neypatingai vaizdžiai ar pilnatviškai.

Kita vertus,kaip primonė pažinti autoriaus charakterį, jo temperamentą, jo savimonę veikusios aplinkos poveikį *Dienoraščio fragmentai* yra nebanalus, spalvingas ir visai patikimas tektas. Patraukia jis ir savo atvirumu. Nė kiek nedramatizuodamas Nyka atskleidžia savo pasibaisėjimą prof. Iziriaus Tamošaičio „filosofijos įvadu", bedvasiais universiteto rūmais ir tolydinį įsisąmoninimą, kad jo laukia vargingas saviugdos kelias. Žinia, kaip kiekvienam piliečiui, ieškančiam savojo „aš", Nykos knygoje (ypač jos pradžioje) netrūksta pastangų aptarti savo pasaulėjautą, traumas, pomėgius. Gal tuose įrašuose ne kažin kiek autoironijos, bet tai, ginkdie, ne saviliaupsa, ne grožėjimasis ar gerėjimasis savimi. Priešingai, tie puslapiai stebėtinai santūrūs, nesentimentalūs, be jokios „weltschmerzinės" atributikos. Vietoje jų aptinkame tokius savosios teritorijos pasiženklinimus kaip šis:

„Aš esu turbūt egoistiškiausias žmogus pasaulyje, nes mano žinojimo troškulys yra grynai egoistiškas. Aš noriu žinoti dėl paties žinojimo, vienas sau, ne dalintis žinojimu, bet mėgautis. Mano „tikslas" ir „siekimas" yra augti ir stiprėti niekam nematant ir netrukdant, išdidžioje savo vienatvėje. Taip turėčiau išaugti, ar turėtų išaugti ir mano poezija – viena, nepaliesta ir nesutepta".

Kiekvienas atpažins šiame monologe Ibseno „Brandą" ir jaunuolišką bravūrą, bet *Dienoraščio fragmentų* puslapiai parodo, kad Nykos tais lūkesčiais iš tikrųjų gyventa. Juose ryškiai profiliuojasi Nykos veržlus polėkis „pasivyti laiką", iššūkis pažinti ir perprasti Vakarų Europos kultūrą: filosofiją, literatūrą ir meną. Priešingai daugeliui išvietintųjų, kuriems Vokietija buvo vien užuoglauda nuo atmaurojančių barbarų, Nyką šis kraštas domina savo kultūriniu paveldu. Jis negaili pastangų plėsti savo dvasinius akiračius vien savo jėgomis, be niekieno pagalbos, nebent artimųjų draugų, su kuriais jis dalinasi (kartais) savo patyrimais. Paradoksalu, tačiau tiek karo meto Berlynas (Festung Berlin), tiek pokario Vokietija yra, nežiūrint autoriaus bodėjimosi registruoti dienos aktualijas, pažymėtinai autentiški. Karo beprasmybė išryškėja kiekviename žingsnyje, autoriui klaidžiojant po evakuotas zonas, randant prieglobstį tuščiuose namuose, kur jį visų pirma domina, kokios knygos ar žurnalai palikti pelėms lentynose. Ir kadangi toji pažinimo aistra (*libido scidi*) apninka autorių pasauliui aplinkui traškant ir pleškant, dėl to ji dar labiau patetiška. Užuominų į konkrečias dienos problemas, ar mitybinius reikalus *Dienoraščio frag-*

mentuose labai nedaug.

Pasiryžėlių savamokslių mūsų tautos istorijoje nestigo, tačiau Nykos užsikrauta saviugdos našta yra ypatingai stebinanti. Pamažu, bet įtaigiai ryškėja kontūrai personažo, su kuriuo norisi susitapatinti. Tai asketiška, gyvenimo užgrūdinta, išdidi, savo vertę žinanti asmenybė. Beveik romantiškų dimensijų, tačiau neknygiška; neužginčijamai tikra ir reali. Tai „sau-žmogus",kaip būtų ją pavadinęs Vydūnas.

Koks nuotolis skiria Nyką nuo bendro likimo draugų parodo toks kurioziškas faktas. Dar pačiomis pirmosiomis naujakurystės dienomis šiame žemyne, dar „neatšilęs", kaip sakoma, „jame kojų", grinorius Nyka pasižymi savo knygelėn, kad jo svajonė – išverst abi *Fausto* dalis, Bodlero *Blogio gėles*, Vergilijaus *Georgikas* ir dar kažką. Nuostabu ne tai, kad jam pavyko vėliau įgyvendint kai kuriuos tų sumanymų, bet kad jų realizavimas jam buvo būtinybė tuo metu, kai visi mes gyvenome kur kas prozaiškesniais rūpesčiais.

Kasdieninio gyvenimo rutina ir jos slėgis, žinoma, neaplenkė Nykos ir jo šeimos, bet iššūkis tobulinti save, būti reikliu sau ir kitiems, blaiviai žvelgti į išeivijos tikrovę ir kurti būsimoms kartoms, liko nepakitęs. Ir toliau jo dienoraštį margino išnašos bei perskaitytų (ar kartais tikriausiai vien perverstų) knygų pavadinimai.

Leistina pasiklausti, kiek jie padeda įsiskverbti skaitytojui į Nykos sielos labirintus, kiek pasitarnauja jo posmų dekodavimui? Pirmoji išvada būtų: nekažinkiek, nekažinkaip. Ypač turint omenyje jo vėlesnę hermetiškąją poeziją. Peržvelgus tų pavadinimų litaniją būtų galima teigti, kad tam tikrą jų dalį sudaro filosofiniai veikalai, bet galbūt kur kas didesnę – memuarinė raštija, autobiografijos, dienoraštinės knygos bei aforizmų ir maksimų rinkiniai. Žinoma, neminimas joks „bestseller'is". Taip pat akyvaizdus tokios, kaip Sartre, Teilhard de Chardin ar Heideggerio, filosofijos išplūdų stygius. Jei toks rumunų kilmės prancūzų rašytojas Cioran, kurio biografija gerokai panaši į Nykos (abu išvietintieji, abu poetai, kritikai ir vertėjai) pakyla čaižyti botagėliu Heideggerį (jo manymu, šunfilosofį ir mistifiktorių), tai Nykos tekste tokių maištavimų nėra. Nėra, tiesa, taip pat cioraniško dūsavimo, kad skaitymas yra pasiręs jam narkoze, kvaišalu, nuo kurio sunku atprasti.

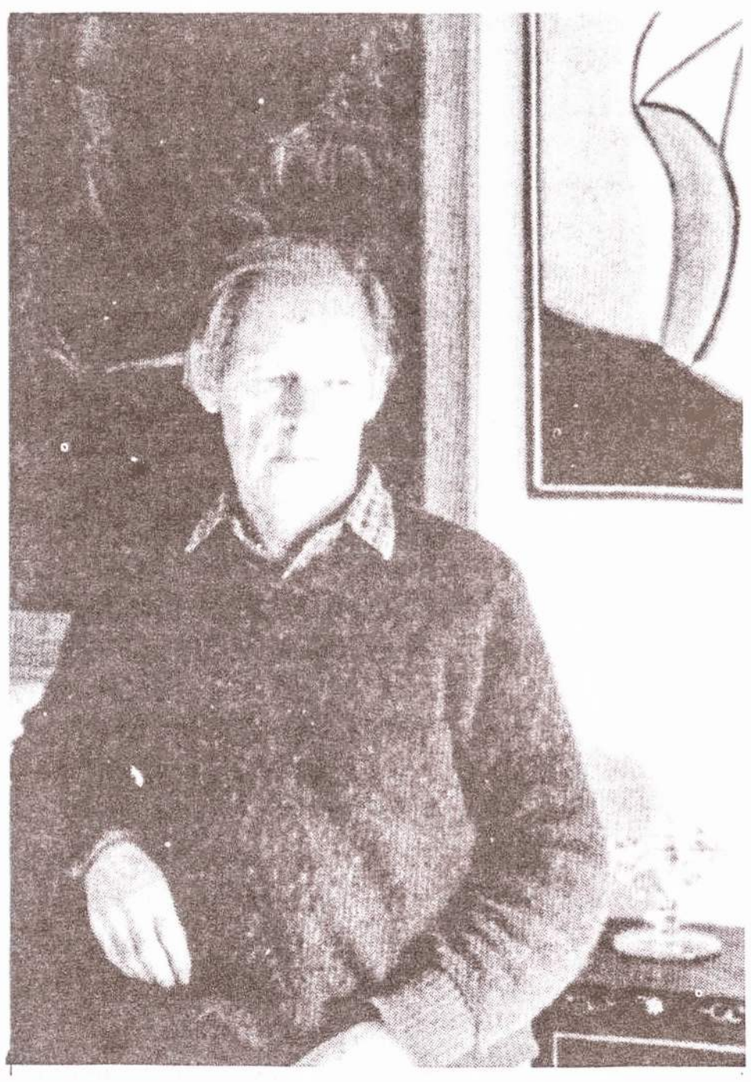

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Nors *Dienoraščio fragmentai* nedaug tepadeda skaitytojui įveikt vėlesnę Nykos lyriką, jie tikrai paskatina susižavėti jo jaunystės laikotarpio kūriniais. Čia jie puikiai papildo bei pagilina taiklią ir įžvalgią J. Blekaičio analizę *Metmenų* 49-ame numeryje. Ir šį kartą Nyka pasakoja apie savo motiną, namiškius, vaikystės skaitinius ir nerūpestingas vasaras, kada gyventa „galingojo gamtos monologo besiklausant". Bet esama ir netikėtumų. Taip, sakykim, *Dienorašio fragmentuose* neaptinkam jokios užuominos apie jį vaikystėje ištikusią nelaimę – rato stipinuose sulaužytą koją – neabejotinai pasukusią jo savimonę paaštrintos savistabos link; gal net užgrūdinusią jį pakelti vienatvės naštą. Tačiau apie ją Nyka buvo išsipasakojęs Blekaičiui. Panašiai kaip apie vaikystės bei jaunystės skaitinius ir įvairius impulsus, kurių paveiktas jis parašė *Praradimo simfonijas*.

Norėtųsi paaiškinti šį reiškinį prielaida, kad Nyka – fenomenalios atminties žmogus ir jo pasikliovimas savo atminties gajumu neypatingai skatino jį viską užsirašinėti. Juo labiau, kad toji vaikystės nelaimė tikriausiai būdavo aptariama su namiškiais. Kur kas paradoksalesnis yra faktas, kad Nyka nepasakojo Blekaičiui apie kitą dramatišką įvykį. Būtent – siaubą ant liepto, kai jam pasimatė, kad išplaukusios į paviršių kuojos hipnotizuoja jį, viliodamos į gelmę. Tuo tarpu tas epizodas, mano kuklia nuomone, yra kertinis akmuo poeto vidinės asmenybės ašiai suvokti. Jis kalba apie Nykos nuovokumą, kad vaikystės pasaulyje būta kitokio būties pažinimo kelio, pasąmoninės ar animistinės pagavos, kurią jam kaip poetui, būtina išsaugoti savyje. Daugelis jo posmų, kurie mums atrodo kaip siurrealistų pamėgdžiojimai, jei ne mistifikacija, yra to panteistinio suvokimo atskala. Ne be reikalo Nyka rašė:

„Dabar aš kvestijonuoju viską, net patį save, išskyrus vaikystę, kuomet tik gyvenau, kuomet suaugusių pasaulis neturėjo jokios prasmės, ir kuomet stengiausi visko pergreit nesuprasti". (40)

Grįžtant prie Nykos skaitinių, krenta į akis palyginti labai nedidelis Lietuvoje išėjusių knygų skaičius. Čia irgi esama staigmenų. Santūriai pasitikęs Vandos Zaborskaitės studiją apie Maironį, Nyka nelauktai aptaria vėjavaikišką Vyt. Sirijos Giros lyriką. Rasit todėl, jog jinai baigiama užmiršti tiek čia, tiek tenai. Kontrastu ataidi jo aiškiai priekabūs žodžiai Antano Miškinio adresu, ypač prisimenant kad studentu būdamas Nyka mėgdavo jį deklamuoti. Lygiai kaip Kossu.

Kitas nelauktas dalykas, skaitant *Dienoraščio fragmentus* yra tai, kad juose (ypač palyginus su Cioran'o *Cahiers, 1957-1972* Paris, Gallimard, 1997) yra visiška stoka užuominų apie vertimo darbo sunkumus, kliuvinius, su kuriais susiduriama sintaksės ar leksikos planuose ir t.t. Išimtim yra Nykos komentarai apie Churgino verstą Dantės *Pragarą* (1968). Jo manymu, Churgino vertimas „veikiau laikytinas literatūrinės industrijos, negu literatūrinės kūrybos faktu", kadangi vertėjas daugiau atpasakoja negu verčia ir „sausą" ne per daug žodingą, trumpasakį *Dieviškos komedijos* „poetą verčia kalbėti „poetiškai" t.y. nuvalkiotais poetizmais" (1968, sausio 21 d.).

Dienoraštininkams, vedantiems savo dienoraštį kasdien, pagal šūkį *Nulla dies sine linea* (nė dienelės, be skirsnelio) yra būdingas (kaip pav. Cioran'ui) tų pačių temų kartojimas, pasireiškiantis dažniausiai jiems įsipykusių žmogėnų vanojimu ar apgailestavimu, kad tautiečiai taip dvasiškai nuskurdę. Kadangi Nyka rašo priešokiais, ne reguliarai, jam pavyksta išvengti tų pačių rylų kartojimo. „Baubų" (*bêtes noires*), tiesa, esama, bet nedaug. Faktiškai vos vienas. Tai Jonas Aistis, kurį Nyka taršo gana nirtulingai. Buvusiam Kossu-Aleksandravičiui (persikrikštijusiam į Aistį) Nyka niekaip negali dovanoti už tai, kad jis perėjo į utilitarinės patriotinės eiliakalystės gretas. Nors Nyka pastebi tokią pat išdavystę, tokį pat „atavizmą" ir B. Brazdžionio lyrikoje, jo nepakanta Aisčiui yra kone patologinė. Ypatingai ji rėžia akis jo pasakyme apie Aisčio *Milfordo gatvės elegijas*.

Kritikos atšvaitai *Dienoraščio fragmentuose* yra, manding, patraukliausia knygos dalis, nes čia tenka gėrėtis autoriaus brandumu ir nuosaikumu. Priešingai tai dienoraštininkų kategorijai, kuri paprastai pasileidžia niurkyti visus, kad demonstruotų savo pranašumą, Nykos pasisakymai rodo jo tvirtą pasitikėjimą savimi, o kartais ir nuovoką, kad neverta prieštaravimais drumsti visuomenės opinijos:

„Bandžiau skaityti Mačernio sonetus, kurie man visada dvelkė atgyvenusia retorika, bet šį kartą jie trenkte pritrenkė savo banalybe, ir todėl jaučiuosi, lyg būčiau įžeidęs visiems privalomus tabu".

Būtų, žinoma, pravartu pasekti, kiek įrašai Nykos dienoraštyje atitinka jo samprotavimus, išreikštus įvairiose raštų įvaduose, bet kažin kokių netikėtumų ar sankirtų nesitikėtina. Nors jo nuomonė apie Škėmą, sakyčiau, yra kontroversinė.

Nemaža dalis tų pasisakymų apie rašytojus atsiranda sužinojus apie jų mirtį (Cvirka, Mykolaitis-Putinas, Petras Vaičiūnas). Ypač spalvingi prisiminimai yra įraše, pasakojančiame kaip Nyka susipažino su Petru Vaičiūnu. Tai buvo vokietmečiu Vilniuje, grandiozinio literatūros vakaro scenos užkulisiuose, kada Nyka pamatė Vaičiūną maukiantį pusbutelį „ant drąsos". Būdinga, kad Nykai pasimatė nevertu dalyku paminėti dienoraštyje, kad jis pats irgi skaitė, ar kad Vaičiūnas susilaukė publikos katučių už savo „Ei mergyte, daug kas drausta, ne nuo saulės lūpos rausta", o Mačernis tikro triumfo už nemažesnį barškaliuką „Kadaise pasaulyje buvo daug velnių...".

Spėčiau, kad kai kurie įrašėliai padaryti numatant ilgesnę studiją. Ypatingai rūpestingai kaupta medžiaga apie V. Krėvę-Mickevičių. Jo portretas stebina tikrumu, autentiškumu. Čia Nykai, kaip paprastai, labai daug padėjo prof. Pr. Skardžius savo išsipasakojimais darbovietėje per pietų pertraukas.

Bet užvis įspūdingiausias, „išlaikytas" knygoje yra Juliaus Kaupo portretas. Nepralenkiamas savo autentiškumu ir harmonija. Tačiau tai jokia liaupsė. Čia nėra jokio nusaldinimo, nulaižymo, vien virpantis pagarba, prieraišumu ir meile piešinys sangvinu.

Dienoraščio fragmentuose sumirga labai daug pavardžių ir inicialų. Jei pabandytume apskaičiuoti, apie kuriuos asmenis daugiausia kalbama, tai tokio „popularity contest" laimėtojais tektų pripažinti du: abu Henrikus – Henriką Nagį ir Henriką Radauską. Su abiem jais Nyką rišo pažintys dar iš Vokietijos laikų. Ypač su Nagiu, su kuriuo darbuotasi Freiburg'e, paskui kompiliuota *Žemės* antologija ir leisti *Literatūros lankai*. Vėliau juoda katytė perbėgo jų kelią, santykiai pašlijo ir, kaip prisimenam iš *Metų* straipsnių, būta visokio erzelio. Nenoromis prisimena poetų palyginimas su sulaukėjusiais katinais, kurie riečia nugaras ir urkščia, nors šiaip yra meilūs kačiukams. Knygoje Nyka cituoja Nagio laiškų iš-

(tęsinys 6-me psl.)

SAVIUGDOS...

(atkelta iš 6-to psl.)

traukas ir jo pateikiama susvetimėjimo versija visai patikima. Išskyrė juos nuotoliai, skirtinga aplinka, betarpiško kontakto stoka, užvis labiau emigrantinė korozija. Išskyrus tai, kad pakartotinai pabrėžiamas ūmus Nagio kovingumas, kitokio jo asmens murzinimo nepastebėjome. O Nykos samprotavimai apie tremtį, pripažinkim, taiklūs ir teisingi. Panašiai vėliau prasitardavo Hannah Arendt ir Josifas Brodskis:

„Niekad nebuvo tiek tremtinių, kaip dabar. Šiandien beveik kiekvienas žmogus yra kokia nors prasme tremtinys, išvietintasis, benamis, bėgąs nuo ko nors, negalįs grįžti kur nors, tremtinys savyje, tremtinys už savęs, tremtinys kituose... Tremtis tapo buvimo bei egzistencijos norma. Bet ar iš tiesų, tremtis yra laisvė?

Deja, tremtis yra taip pat savotiška nelaisvės forma, ypač tam, kuris drįsta atviromis akimis pažvelgti į savo situaciją. Kiekviena tremtis yra baisi savo provincialumu, patriotizmu, arba ideologiniu ekshibcionizmu, ir savo pačių žaizdų eksploatacija" (1958. VIII.5).

Bendraujant su Radausku pavojaus pasiduoti tam provincialėjimui, ideologinėm sankirtoms, buvo nepalyginamai mažiau. Nyka keliose vietose pripažįsta, kad Radauskas yra „retos inteligencijos ir įvairių interesų žmogus; šalia *médisance* (apkalbų) jo mėgiamiausios temos yra literatūra, tapyba, muzika".

Kritikas Vytautas Kubilius savo knygoje *XX-to amžiaus literatūra* teigia, kad Radauskas yra turėjęs Nykai, bent vienu metu, didelės įtakos. *Dienoraščio fragmentai* tą „ereziją" pakartotinai ir pabrėžtinai paneigia:

„Jis (Radauskas – VAJ) yra kartu ir absoliutus antiintelektualistas; viską jis žiūri amato akimis ir nepasitiki tais, kurie ieško bendresnių atsakymų, bando pažvelgti filosofiškai. Mokėjimas eiliuoti jam sudaro 75% poeto (bent taip jis atkakliai tvirtina). Savo kone scholastinės estetikos ortodoksija jis pavojingai arti Jakšto. Tikslumas, taisyklė (nors tai nesiderina su impresionistų ir Paryžiaus mokyklos adoracija) jam yra viskas. Aš norėčiau manyti, kad tai tik fasadas. (1968 bal. 29 d.)

. . . (Įdomus žmogus, nuostabus draugas, nepalyginamas (nors gal kiek monotoniškas) technikas, savo poezija Radauskas man ir toliau pasilieka (*mea maxima culpa*!!) svetimas".

Yra dar viena užuomina, kuria Nyka tarytumei teisinasi, jog jo draugystė su Radausku tveria tik dėl tam tikro diplomatinio ritualo laikymosi „neperžengti ribos ir distancijos dėsnio". (p. 413)

Nežiūrint visų tų rezervų, jie abudu turėjo taurių sumanymų, kurių pats ambicingiausias buvo išleisti mūsų lyrikos antologiją atrenkant jon grynai estetiniu požvilgiu brandžiausius posmus. Atseit „neatsižvelgiant nei į autoriaus garsą, nei į vietą literatūros istorijoje, nei į eilėraščių populiarumą, ar nepopuliarumą. Žodžiu, kažką panašaus į tai, ką atliko André Gide'as prancūzų poezijoje. To utopiško projekto jiems nepavyko įgyvendinti. Gaila, bet iš vieno įrašėlio matosi, kad Nyka buvo nusiteikęs pernelyg pesimistiškai: „Gal didžiausia kliūtis ir problema bus Radausko *bêtes noires*: Sruoga, Boruta ir Salomėja Nėris". (1966.II.15) Kaip bebūtų, tas literatūros kultas, nuolatinis vertybių perkainojimas, taip svetimas mūsų kritikai, yra Nykos asmenybės integrali dalis. Veikale apstu įrašų, kuriuose Nyka pasisako, jog pakeitęs savo nuomonę kokio Théophile Gauthier, Claudel'io, Hamsun'o ar Gorkio atžvilgiu. Apstu pastraipų kaip ši:

„Valéry ir Milašius (O. V de LubiczMilosz). Valéry, gilinantis į jo poeziją, didėja. Milašius, atvirkščiai, gilinantis į jo poeziją pamažu netenka klasiško solidumo, blanksta – kaip ir viskas, kas savo laiku taip žavėjo, ir buvo tapę „gyvenimo pakaitalu". (1957 m. rugsėjo 21 d.)

Šioje vietoje dera paminėti Nykos pasakymą apie savo paties siekimus. Rasit nelaukčiausią ir atšiauriausią įrašą visoje knygoje, kurį tikriausiai pasigaus pasigardžiuodami visi tie, kuriems maga laikyti Nykos poeziją elitine, skirta uždarai, akademinei govėdai:

„Mano poezija turėtų būti užbaigtas ir nepriklausomas pasaulis su savo teritorija, istorija, politika, teologija ir filosofija. Vargas jai, jei taip nėra.

Aš rašau taip, kad mano poezija būtų nesuprantama tiems, kuriems ji nereikalinga, tokiu būdu mėgindamas ją apsaugot nuo vulgarizacijos ir išnykimo". (1963 m. spalio 6 d.)

Apskritai apie savo kūrybinius ieškojimus Nyka prasitaria retokai, nors kai kurios pastabos vis dėlto padeda susidaryti kitokią nuomonę apie jo atskirybėje tarpstančią poeziją. Taip, sakykim, ne vienam mūsų buvo dilgtelėjusi mintis, kad daugelis jo posmų yra atsiradę iš sapnų – jų vaizdų sandara labiau primena sapnų logiką. Faktiškai prie tos grupės Nyka priskiria labai nedaug eilėraščių.

Kas kita su eilėraščiais, pasirašiusiais atėjus „staigiam"įkvėpimui. Nyka atvirai pripažįsta ir aprašo, kaip atsirado „Marche funèbre", skirtas Vytautui Mačerniui, sužinojus apie jo žūtį nuo artilerijos sviedinio. Yra ir kitų išsipasakojimų, kaip vyksta paslaptingasis poezijos tapsmas, kurie gali būti įdomūs skaitytojui:

... „Grįžtant iš stoties ... staiga iš pasąmonės iškilo mano tematikai neįprastas eilėraštis-baladė, kurį mintyse „parašiau" per dešimtį minučių – taip viskas buvo aišku – ir parėjęs tuoj pat užrašiau iš Sandros bloknotėlio išplėštoj popierio skiautėj". (1947 m. vasario 28 d.)

... „Baigiau „Aštuntąją vienatvę", pakeisdamas vieną vienintelį žodį, kurio ieškojau beveik penkis mėnesius. (1964 gegužės 18 d.)

... Po to mėginau dar kartą tą patį padaryti su Hinterzartene parašyta „Oniriška balade", bet negalėjau pakeisti nė vieno žodžio, nes man visuomet atrodė, lyg ji būtų man kažkieno padiktuota, todėl neliečiama". (p. 249)

Šių atodangų šviesoje turėtų pasikeist ne vieno išankstinis nusiteikimas prieš Nykos lyriką, tačiau *Dienoraščio fragmentai* pateikia dar eibę kitų atodangų. Prasitarimų apie kritiko darbą, iki šiol nežinomų dalykų kaip, pvz., Cvirka terorizavo Borutą, pagaliau Nykos humoro, kuris iš ties šaunus, pavyzdžių. Kai kurie autoriaus atsivėrimai tikrai nelaukti, neįtikėtini. Pavyzdžiui:

... „Bet miestas, padaręs man didžiausią įspūdį, buvo ir pasiliks Kaunas ... Netgi po kelerių metų Vilniuje man nepavyko visiškai savęs įtikint, kad aš iš tiesų gyvenu šiame mieste, o ne vartau jo panoramų abumą".

Tačiau didžiausia reveliacija, bent jau labiausiai jaudinanti, yra jo prisipažinimas, kad jaučiasi skolingas prof. Vladui Dubui:

„Jeigu iš Jakšto aš išmokau griežtai, kritiškai vertinti, tai iš Dubo *Literatūros įvado* (1934) – fanatiškai mylėti literatūrą, ir kad literatūra gali būti viso gyvenimo tikslas, kad poezija yra galbūt vienintelė absoliuti vertybė, absoliuti paguoda, ir savotiška pasaulio siela". (374)

Kad Dubas yra buvęs jo buvusiems studentams legenda, kad po jo mirties daug asmenų studijavusių romanistiką pakeitė savo specialybę, tai ne kažin kokia staigmena. Tačiau tai, kad viena profesoriaus knygelė galėjo turėti tokį lemtingą poveikį jaunuoliui, yra tikrai nuostabu. Tikėkimės kad ir Nykos *Dieraščio fragmentai* pažadins kam nors tokį pat literatūros ir poezijos pomėgį.

Vytautas A. Jonynas

Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Dienoraščio fragmentai, 1938-1970*. Chicago, Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1998.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Albertas Zalatorius. *Literatūra ir laisvė*. Kritika, esė, pokalbiai. Baltos lankos. Vilnius. 1998. 466 psl.

Ši knyga, tai sovietiniais laikais bene labiausiai nepriklausomo literatūros kritiko eseistika ir literatūrologija. Dauguma straipsnių ir pokalbių joje yra iš sąjūdinio atgimimo ir jau nepriklausomybę atstačiusios Lietuvos laikų. Kai kurie jų atspindi neseniai praėjusio laikotarpio patosą ir entuziazmą. Knygos įvade Albertas Zalatorius sako: „Knyga yra pasikeitimo laikų liudininkė, kurioje, tikiuos, atsispindi ne mano vieno, literato, pagalvojimai, interesai, abejonės: ir graži euforija, ir apatija, ir neviltis, ir, žinoma, tikėjimas, kad net juodžiausiame tunelyje yra išėjimas į šviesą, – ne tik politinę, bet ir dvasinę. Tik kelias į dvasinę šviesą visada ilgesnis ir labiau vingiuotas".

Alfred Jarry. *Karalius Juoba*. Penkių veiksmų drama. Iš prancūzų kalbos vertė ir įvadą parašė Tomas Venclova. Baltos lankos. Vilnius. 1998. 69 psl.

Ši 19-ojo amžiaus pabaigos prancūzų avangardisto pjesė, primenanti šeštojo-septintojo dešimtmečio absurdo teatrą, Lietuvoje pirmą kartą buvo išspausdinta 1974 metais (knygoje *XX a. pradžios dramaturgija*, Vaga), o 1977-ais metais Kauno teatre ją pastatė Jonas Vaitkus. Tie, kurie anais laikais lankėsi Lietuvoje, gerai prisimena šį šmaikštų, pilną juodojo jumoro ir politinių aliuzijų pastatymą. Tik anuomet pjesė vadinosi „Karalius Ūbas", nuo rusiško žodžio „ubju" (užmušiu). Ruošdamasis ją išleisti „Baltųjų lankų klasikos" serijoje, vertėjas užaštrino pirmojoje publikacijoje užapvalintus kampus, grąžindamas net semantiškai bei fonetiškai artimesnį prancūziškajam pavadinimą „Karalius Juoba". Knygos įvade T. Venclova sako, kad naujas pavadinimas: „atliepia kitą populiarų rusišką žodelį, kurį net išsilaisvinusioje iš okupacijos Lietuvoje visi atsimena (ir kurio, reikia tikėtis, niekad nepamirš)".

Tomo Venclovos vertimas trykšta filologiniu sąmojum. Kai kurie vertimo žodžiai jau įsipilietino Lietuvos vartosenoj, pvz. „šrūdas". Pjesės vieno veikėjo, karalaičio Bougrelas vardas turi nešvankią konotaciją. Tai reiškia maždaug „pasyvus homoseksualistas". Venclova jį pavadino karalaičiu Ožislovu, nes „ožys" sovietinių laikų žargone reiškė tą patį. Įvairių Lietuvos autorių (pvz. Juozo Erlicko) rašiniuose jau galima užtikti ir vardą „Ožislovas".

KODĖL LIETUVA TAIP NEMĖGSTA JAUNŲ ŽMONIŲ ?

Po daugiau negu keturius dešimtmečius trukusios sovietinės priespaudos prieš maždaug dešimtį metų į Lietuvą atėjo viltis. Viltis, kurią dabar vadiname atgimimu. Viltis, kad galbūt pavyks atgauti nepriklausomybę, kad vėl būsime laisvi, kad gyvensime taip, kaip gyvena daugelis tautų normaliame (= nesovietiniame) pasaulyje. O kaip gyvensime tame laisvame pasauluje, niekas net neklausė. Atsakymas buvo savaime aiškus – gyvensime gerai. Į vieno kito komunistinės valdžios „aparatčiko" kartojamus gasdinimus, kad atsiskyrus nuo mus „globojančios" motinėlės Rusijos gyvenimas pablogės, niekas nekreipė dėmesio.

Daug ano meto svajonių išsipildė. Lietuva atgavo nepriklausomybę. Lietuva laisva ir laisvės joje nemažiau, negu bet kuriame kitame krašte. Kraštas tvarkosi demokratiškai ir niekas, bent viešai, nesuabejoja, ar tai geriausia valdymosi forma. Tiesa, su laisve žmonės nepasijuto saugesni. Anksčiau bijodavusius sovietinės valdžios, dabar žmones šiurpina labai išplitęs nusikalstamumas, su kuriuo kovoti valdžiai kol kas nelabai sekasi. Tačiau yra laisva spauda, kuri dėl to valdžiai negailestingai svilina padus. Ir gerai! Spauda ir yra tam pono Dievo sutverta, kad neduotų valdžiai ramybės, ko nebus tvarkos.

Tačiau ne visos anais atgimimo metais puoselėtos svajonės išsipildė. Nedaug kas šiandieną Lietuvoje galėtų nemirkčiodamas tvirtinti, kad ekonomiškai gyvena geriau, negu paskutiniaisiais sovietmečio metais. Labai daug yra gyvenančių žemiau skurdo ribos. Tiesa, yra ir turtingų, net labai pralobusių žmonių, bet jų nedaug. O įtampa tarp „turinčių" ir „neturinčių"didėja. Ir didėja pavojinga kryptimi. Nedraugiška, o kartais ir labai pikta visuomenės reakcija į aukšuomenei (= turtinguomenei) surengtą Vienos balių turėtų priversti susimastyti visus, kuriems rūpi krašto ateitis.

Ekonomika tačiau nėra vienintėlė sritis, kurioje atgimimo metų lūkesčiai neišsipildė. Niekas iš prieš dešimtį metų Baltijos kelyje rankomis susikibusių žmonių turbūt nepagalvojo, kad nepriklausomybę atgavusi Lietuva pralenks visus kitus ir pirmaus pasaulyje pagal ... savižudybių skaičių (žinoma, proporcingai gyventojų skaičiui). Ir kad dauguma tų, kurie vietoj gyvenimo pasirenka kilpą ant kaklo, yra jauni žmonės. Žmonės, kurių pasąmonės nekankina sovietmečio prisiminimai.

Spaudoje pasirodo teiginių, kad beveik trečdalis jaunų žmonių norėtų iš Lietuvos emigruoti. Galėtume, tiesa, suabejoti šitų mėgėjiškų „apklausų" duomenimis, jeigu jų nepatvirtintų gyvenimo praktika. Negalėdami emigruoti legaliai, daugelis pasirenka nelegalų kelią. Vadinamųjų „nelegalų" iš Lietuvos pilna ne tik Amerikoje, bet ir daugelyje Europos kraštų. Vyrai ten pasilieka dirbti juodžiausius ir mažiausiai apmokamus darbus. Merginos ieško užsieniečių vyrų, kad ištekėjusios galėtų likti svetur. O kitos tiesiog pasirenka „seniausiąją profesiją" – lietuvaičių viešnamiuose rasi visur, nuo Tel Avivo iki Londono... O juk sovietmečiu emigracijos iš Lietuvos į kitas „broliškas" respublikas praktiškai nebuvo. Priešingai, vienaip ar kitaip ten atsiradę žmonės stengdavosi kaip nors grįžti į Lietuvą.

Galima būtų paminėti ir daugiau neviltį ir nusiminimą rodančių ženklų, tačiau šį kartą apsiribosiu tik vienu, mano nuomone, pačiu pavojingiausiu. Beveik nuo pat pirmųjų metų lietuvių tauta tapo išmirštančia tauta. Lietuvoje dabar kasmet gimsta mažiau žmonių, negu miršta. Tiesa, kol kas šis skirtumas labai nedidelis, todėl jo pasekmių nepastebime. Tačiau gimimų skaičius ir toliau rodo mažėjimo tendenciją, o tai reiškia, kad kraštas sensta, gyventojų amžiaus vidurkis didėja, todėl jei ir toliau vyraus ta pati tendencija, gyventojų skaičius ateityje mažės dar spartesniais tempais.

Sovietmečiu buvo kitaip. Tiesa, pirmaisiais pokario metais gyventojų skaičius krašte mažėjo dėl masinių deportacijų ir valdžios vykdomo teroro. Tačiau po Stalino mirties padėtis pasikeitė. Didelė dalis ištremtųjų grįžo į Lietuvą, pagausėjo gimimų, sumažėjo mirtingumas, gyventojų skaičius ėmė didėti. Nors ir labai lėtai, tačiau didėjo ir lietuvių nuošimtis bendrame gyventojų skaičiuje. O tai reiškia, kad sovietų valdžios puoselėta rusifikacija („broliškų" tautų suartėjimas ir supanašėjimas) apčiuopiamų pasekmių kol kas neturėjo.

Dėl visų čia paminėtų ir dar nepaminėtų priežasčių žmogus norom nenorom esi priverstas pasakyti, kad kažkas ne taip Lietuvos karalystėje...

Šių rūpestį keliančių reiškinių kaltininkė, žinoma, nėra nepriklausomybė, bet pastabą, kad sovietmečiu daugelio šių pavojingų, nemalonių ar rūpestį keliančių reiškinių nebuvo, darau sąmoningai. Ir ne dėl to, kad pateisinčiau sovietinę priespaudą ar sovietinį gyvenimo būdą, o vien todėl, kad būtų lengviau atsispirti pagundai dėl šiandieninių bėdų visą kaltę suversti sovietinei praeičiai. Lietuvos valdžioje tendencija dėl savo nesėkmių ar nesugebėjimo kaltę suversti sovietams, komunistinei praeičiai, „visagalei" KGB ar dar kitokioms praeities šmėkloms yra labai akivaizdi. Tačiau naudos iš šitokio savęs apgaudinėjimo nėra ir negali būti. Dabartines bėdas reikia spręsti dabartinėmis priemonėmis.

Ieškodami būdų ir priemonių kaip visų šitų nemalonių ir rūpestį keliančių reiškinių išvengti arba bent jų skaičių ir įtaką sumažinti, turime visų pirma paklausti, ar jie turi kokį nors bendrą vardiklį. Nes toks bendras vardiklis galbūt pasiūlytų ir būdą, kaip šių bėdų išvengti ar sėkmingiau su jomis kovoti.

Manau, kad toks bendras vardiklis yra. Ir jis bent iš dalies paaiškina, kodėl taip yra. Ir kas darytina, kad būtų kitaip. Tokį bendrą vardiklį, manau, galima nusakyti dviem žodžiais: jaunas žmogus.

Dauguma savižudžių (tik dėl Dievo meilės, ponai Lietuvos žargoninikai, neįteisinkite tenykštėje spaudoje jau pasirodžiusių suicidų!!!) – jaunimas. Emigruoja ar, teisingiau pasakius, bėga iš Lietuvos irgi daugiausia jauni žmonės. 30 tūkstančių abortų per metus padaro taip pat ne pensininkės ir ne „megztosios beretės". Vaikų tarsi maro bijo jaunos šeimos. Lietuvos respublikos seimas turi laiko sukti galvas dėl poros šimtų KGB karšinčių. O kad keli tūkstančiai Lietuvos vaikų nelanko mokyklų – tokiai smulkmenai po visus pasaulio kampus gastroliuojantieji seimūnai laiko neranda... Ir jeigu šituose mano žodžiuose jus pajusite šiek tiek pykčio ar pakilusią kraujo temperatūrą, nesuklysite. Nes kaip žmogus gali ramiai ir šaltai reaguoti, kai sužinai, kad nepriklausomybę atgavusi tavo tėvynė jau beveik visame pasaulyje – nuo Pensilvanijos iki Izraelio – žinoma kaip šalis, iš kurios lengviausia eksportuoti mažamečius vaikus...

Būtų galima paminėti ir daugiau Lietuvos gyvenimo neigiamybių, kurių „svorio centre" – jaunas žmogus (pvz., dauguma nusikaltėlių taip pat jauni žmonės). Tačiau bijau, kad nesusidarytų klaidingas vaizdas, jog dėl visų šitų bėdų ir nelaimių kaltas jaunimas. Na ir mokykla, kuri jaunam žmogui neįkala į galvą pakankamai patriotizmo. O dėl to, galų gale, kalti lieka kažkokie kosmopolitai...

Manau, kad iš tikrųjų yra truputį kitaip. Ne jaunas žmogus kaltas, jeigu jis beveik kasdien pasijunta kraštui esąs mažiausiai reikalingas, kad visas valdžios dėmesys – seniems žmonėms, kad ant jo pečių krinta didžiausia mokesčių našta, kad, kaip toje Sajūdžio laikų dainoje, „ne tau, Martynai, mėlynas dangus..."

Šitokios radikalios mano mintys daug ką turbūt nustebins, o gal ir papiktins. Juk mūsų jaunimas – tautos ateitis. Šią sustabarėjusią tiesą politikai kartoja per visas šventes ir visus „graudžius verksmus". Tačiau jų darbai kalba priešingai.

Norite pavyzdžių? Prašau. Du žmonės vienas šalia kito dirba tą pati darbą. Ir gauna tokį pat atlyginimą. Vienas iš jų – jaunas vyras, šeimos maitintojas. Žmona namuose prižiūri mažamečius vaikus. Antras – dirbantis pensininkas. Šeimoje likę tik jiedu du. Žmona taip pat dar dirba. O jis, be pagrindinio atlyginimo gauna dar ir pensiją. Tiesa, truputį mažesnę, negu gautų nedirbdamas. Tačiau jo pajamos didesnės, negu mažamečius vaikus auginančios jaunos šeimos. O kurios iš tų dviejų šeimų poreikiai didesni? Na, o privilegijos? Jaunas žmogus į darbą važiuoja autobusu ar troleibusu, už bilietą mokėdamas pilną kainą. Pensininkas važiuoja papigintu bilietu. Skirtumą už jį padengia valdžios subsidijos. Bet valdžia turtų nekrauna. Ji tik iš vienos mokesčių mokėtojų kišenės paimtus pinigus įdeda į kitą kišenę. Už vienos kurios visuomeninės grupės privilegijas užmoka kiti.

Telekomą – visų Lietuvos žmonių nuosavybę – valdžia parduoda užsieniečiams, kad galėtų atsilyginti už bankuose laikytus rublinius indėlius. Bet rublinių indėlių savininkai daugiausia senyvi žmonės. Jaunos šeimos, sovietmečiu dar buvę paaugliai, kompensacijų negauna. Ir dar! Naujiesiems užsienio savininkams Lietuvos valdžia jau sumokėjo 75 milijonus litų kompensacijos už nemokamus vietinius pokalbius telefonu. Bet ir ši privilegija – seniems žmonėms. Todėl nereiktų stebėtis, jei krašte, kur valdžios dėmesys ir parama pirmiausia krypsta į senus žmones, jaunos šeimos vengia vaikų?! Juk butus taip pat turi dagiausia vyresni žmonės, o jaunoms šeimoms iškyla klausimas, kur gyventi ir auginti vaikus. Tiesa, valdžia buvo sugalvojusi programą, kaip padėti jaunoms šeimoms įsigyti būstą,bet nustatė tokias aukštas pradines įmokas, kad jauni žmonės praktiškai negali ja pasinaudoti.

Jauni žmonės Lietuvoje diskriminuojami ne vien finansiškai. Yra dar ir visa eilė subtilesnių būdų parodyti jauniems žmonėms, kad jie Lietuvai mažiausiai reikalingi. Štai šiuo metu vien Telšių vyskupijoje statoma 16 naujų bažnyčių. Daugelį šių statybų ar senų bažnyčių restauracijų subsidijuoja valdžia. O kiek naujų mokyklų per metus pastato ta pati valdžia? Palyginkite dabar veikiančių vaikų darželių skaičių su sovietmečiu. Tokio stebuklo, kad kur nors būtų pastatytas naujas vaikų darželis, jau kelis metus negirdėjau.

Jaunimas – tautos ateitis!

Lietuva visom keturiom įklimpusi praeityje. Valdžia turi laiko rūpintis, ką daryti su buvusiais komunistais. Tačiau pasirūpinti labai paplitusiu jauni-

(tęsinys 16-me psl.)

POKALBIS SU EGIDIJUM ALEKSANDRAVIČIUM

APIE CENTRĄ IŠEIVIJOS PRAEIČIAI TIRTI

Šį kartą *Akiračiai* prakalbino prie Vytauto Didžiojojo universiteto Kaune veikiančio Išeivijos studijų centro vadovą, profesorių Egidijų Aleksandravičių. Atsakant į mūsų klausimus jam talkino ir Centro mokslinis bendradarbis Linas Saldukas.

* * *

Gal pradžioje apibūdintumėte Išeivijos studijų centro paskirtį ir jo tikslus.

Išeivijos studijų centras įkurtas lietuvių diasporos pasaulyje atsiradimo, išeivijos kultūrinės ir politinės-visuomeninės veiklos problemoms tirti. Prie jo įkūrimo idėjos nemažai yra prisidėję a.a. prof. Vytautas Kavolis, tuometinis VDU rektorius prof. Bronius Vaškelis. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir pasikeitus daugelio lietuvių santykiams su tėvyne, atsirado būtinybė stengtis vienoje vietoje sukaupti žymių išeivijos veikėjų archyvus, juos tinkamai sutvarkyti bei tyrinėti, o tyrimų rezultatus panaudoti įvairioms studijoms. Kartu, siekiant pas mus saugomą medžiagą padaryti prieinamą kuo platesniems besidominčiųjų sluoksniams, būtina ją skelbti, kas, beje, jau yra daroma. Taip pat Centras neturėtų virsti vien tik uždara kabinetine institucija, jis turi organizuoti seminarus ir konferencijas, į šią problematiką įtraukti ne tik mokslininkus iš abiejų Atlanto pusių, bet ir VDU studentus. Lietuvių emigracijos istorija yra nuolat dėstomas kursas istorijos studentams, rašomi kursiniai darbai, apginta keletas bakalaurinių tezių šia tema. Svarbiausia, ruošiamos net trys daktaro disertacijos, kurios turi per artimiausius metus būti ginamos. Tai teikia vilčių, kad naujas Centras per artimiausią laiką turės pasidaryti rimtu mokslo židiniu. Pabrėžtina, kad tarp Centro tikslų yra ir interdisciplininių tyrimų bei studijų vystymas, nežvelgiant į problematiką vien tik per kurios nors mokslo šakos objektyvą.

Kokiais iki šiol jau sutelktais išeivijos archyvinais rinkiniais Centras galėtų pasigirti?

Pirmoji ir kol kas didžiausia mūsų saugojama kolekcija, padovanota Vytauto Didžiojo universitetui 1993 metais ir paskatinusi mūsų Centro įkūrimą, sukaupta žymaus JAV lietuvių visuomenės veikėjo Broniaus Kviklio. Čia surinkta didžiulė rankraštinė kolekcija, talpinanti Antano Smetonos egzodo [1940 -1944] laikotarpio archyvą, filosofo ir mąstytojo Vydūno asmeninio archyvo vertingą dalį, taip pat didelę paties Broniaus Kviklio korespondencijos šūsnį, atspindinčią Amerikos lietuvių gyvenimą ir veiklą. Šiuose rinkiniuose telpa ir viena turtingiausių Lietuvoje DP Vokietijoje išleistų periodinių leidinių kolekcija. Turime ir didžiulę B. Kviklio sukauptą biblioteką. Galime pasigirti Jurgio Gimbuto padovanota biblioteka, turtinga lituanistinės pakraipos knygomis ir, svarbiausia, gausia JAV išleistų leidinių kolekcija. Publicistas Bronys Raila prieš pat savo mirtį suspėjo padovanoti savo sukauptą didžiulį epistoliarinį archyvą. Tvarkome visuomenės veikėjo Vinco Rastenio archyvą ir jau dabar aišku, kad jis atskleis ne vieną išeivijos liberaliosios krypties atstovų veiklos niuansą. Turime leidėo Gintauto Vėžio, literatūrologo Alekso Vaškelio, *Metmenų* redakcijos bei kitus archyvus. Suprantama, viskas iš karto negali būti sutvarkyta, tačiau stengiamės, kad nei viena kolekcija ypatingai ilgai netvarkoma neužsigulėtų ir taptų prieinama tyrinėtojams.

Kadangi Centro tikslas yra ne vien tik rinkti archyvus, bet ir dirbti tyriamąjį darbą, gal galėtumėte papasakoti Akiračių *skaitytojams ir apie šią veiklos sritį?*

Suprantama, tyrinėti galima tik sutvarkytą medžiagą. Pagal galimybes ir medžiagos aktualumą stengiamės ją kuo greičiau išleisti į mokslinę apyvartą. Visų pirma, ši medžiaga naudojama ruošiant disertacijas. Šiuo metu trys centro darbuotojai rašo disertacijas ir visos jos susijusios su išeivijos tematika. Šitokiu būdu dažnai dar niekad neskelbta medžiaga puikiai pasitarnauja formuojant platesnį ir išsamesnį kurio nors laikotarpio išeivijos veiklos kontekstą. Kitas mokslinės - tiriamosios veiklos bruožas – publikacijų rengimas. Stengiamės, kad ir dokumentų publikavimo darbas atitiktų modernius mokslinės edicijos kriterijus. Centras planuoja rengti dokumentų publikacijas tęstinio, pusiau periodinio leidinio *Egzodo archyvas* forma. Jo esmė būtų didesnis negu įprasta įvadas, kuris gali būti sustiprintas atskira studija. Panašiai, kaip tarpukario laikotarpyje leistas *Karo archyvas*. Bet kuri, kad ir vertingiausia, medžiaga negali būti pateikta platesniam skaitytojų ratui tik ją paprasčiausia perspausdinus. Didelis darbas parašyti įvadą, paaiškinantį medžiagos atsiradimo aplinkybes, bendrą vieno ar kito laikotarpio istorinį kontekstą. Taip pat būtini ir komentarai, detalizuojantys konkrečias dokumentų vietas, suteikiantis žinių apie minimus asmenis, organizacijas. Tai iš pirmo žvilgsnio gal ir nesudėtingas darbas, tačiau reikalaujantis labai daug darbo ir laiko, ypač jei kalbame apie prezidento Antano Smetonos emigracinio laikotarpio kolekciją, kurią artimiausiu metu išvysime pirmąja *Egzodo archyvo* knyga. Artimiausiu metu žadame pradėti bendradarbiauti su Lietuvos Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centru tyriant mūsų išeivijos vaidmenį Lietuvos rezistencinėje kovoje pokaryje.

Be istorijos, kokiose dar srityse darbuojasi Studijų Centras? Kiek žmonių dirba Centre ir kas jie tokie?

Taip jau susiklostė, kad dauguma centre dirbančių žmonių yra istorikai, nes ir visa gaunama medžiaga jau priklauso istorijai. Tačiau yra ir tiriančių išeivijos literatūros istoriją, ką mūsų centras taip pat stengiasi aprėpti. Aišku, viskas priklauso nuo darbuotojų specializacijos; jų šiuo metu dirba keturi. Aukščiau minėta literatūrologine kryptimi užsiima mokslinė bendradarbė Dalia Kuizinienė, beje, šiemet ginsianti disertaciją apie lietuvių rašytojų organizacijas egzilyje. Dar du jauni doktorantai Daiva Dapkutė ir Linas Saldukas specializuojasi „grynojoje" istorijoje; jų interesų sferos atitinkamai yra išeivijos liberaliosios krypties organizacijos bei išeivijos kultūra stovykliniu laiktarpiu. Centro biblioteką tvarko bibliotekininkė Nijolė Bulotienė. Centro mokslinis vadovas -VDU prorektorius prof. Egidijus Alesandravičius.

Ar Centras renka medžiagą tik apie pokario išeiviją, ar jam įdomus ir prieškaris, senoji emigracija?

Centro interesų sferoje yra visų laikų lietuviškosios diasporos istorijos vingiai, tačiau suprantama, kad laikas negailestingai bėga ir mus pasiekia beveik vien tik pokarinės išeivių generacijos kolekcijos. Aišku, tai pakoreguoja ir mūsų temas, ir mokslinių tyrinėjimų lauką. Su malonumu priimtume ir tarpukario emigrantų bangos, ir dar senesnių laikų išeivių kultūrinį palikimą. Suprantama, priimsime ir paskutinės postsovietinės emigrantų kartos dokumentus, jeigu tik bus toks pageidavimas.

Laikui bėgant pas žmones susikaupia įvairiausių dalykų: spaudos rinkinių, fotografijų garso įrašų, plakatų, koncertų bei suvažiavimų programų ir panašios medžiagos. Ar Studijų centras renka ir tokio pobūdžio medžiagą?

Taip, aktuali ir ši medžiaga, juk tai irgi atspindi konkretų gyvenimą, žmonių veiklą, interesus. Kai kada apie vieną ar kitą įvykį tiek ir teišlieka duomenų. Atskirai norėtųsi paminėti garso ir vaizdo įrašus – juk tai pati autentiškiausia medžiaga, kartu labai praturtinanti mūsų centro rinkinius. Būtų malonu gauti kiek galima daugiau tokių įrašų.

Apskritai, ar galima nubrėžti liniją tarp to, kas priklauso archyvinei medžiagai ir kas tėra tik bevertis šlamštas?

Iš esmės galima, bet ta riba dažnai būna labai neryški. Kartais iš pažiūros visai nereikšmingas popierėlis gali talpinti labai svarbią ir gal net unikalią informaciją. Dokumentų pobūdis gali būti pats įvairiausias: nuo iškilaus visuomenės ar kultūros veikėjo laiško iki lietuviško „biznelio"sąskaitų knygos. Šiuolaikinio istorijos mokslo akyse nemažą vertę įgija net tie kasdienio gyvenimo dokumentai, kurie anksčiau dingdavo, nesulaukę istorikų dėmesio. Be to, kas žino, gali praversti net kokie nors daiktiniai „praeities liudininkai", kurie patarnautų ir specialios muziejinės kolekcijos formavimui. Gal ateityje – pasvajokime – tai paskatintų žengti drąsų žingsnį ir sukurti Emigracijos institutą su savu muziejumi, kokį galima pamatyti kur nors Švedijoje ar JAV. Gal nevertėtų siųsti Lietuvoje sovietmečiu išleistų periodinių leidinių, daugelio egzempliorių tų pačių dokumentų kopijų, juodraščių, jeigu jie identiški atsiųstiems originalams. Iškilus abejonėms ar dokumentas vertingas, geriau jį vis dėlto siųsti.

Kartais susidaro įspūdis, kad renkant išeivijos praeities palikimą tarp įvairių Lietuvos institucijų vyksta varžybos. Be jūsų Studijų centro išeivijos archyvus dar renka M. Mažvydo biblioteka, Vilniaus universiteto biblioteka, Laisvės kovų archyvas ir t.t. Kuo jūsų Studijų centras išsiskiria iš kitų panašų darba dirbančių institucijų?

Pagrindinis mūsų centro skirtumas nuo kitų institucijų yra tas, kad mūsų centras ne tik kaupia išeivių kolekcijas, bet ir jas čia pat tyrinėja. Privalumas – mūsų centras įsikūręs universitete, kur dėstytojai ir studentai esamą medžiagą iš karto gali integruoti į mokymo ir studijų procesą. Kitas dalykas – vertingiausius dokumentus publikuojame, leisdami *Egzodo archyvo* seriją, kurios pirmas tomas – jau minėti A. Smetonos laiškai. Tikimės, kad tokių tomų bus daugiau.

Šiuo metu išeivijos archyvai Lietuvoje yra išsimėtę po įvairius centrus ir bibliotekas. Studijozui, ko gero, truktų metus laiko sužinoti, kas kiekviename

Prof. Egidijus Aleksandravičius

tų centrų ar bibliotekų yra. Ar nevertėtų įkurti centrinį, galbūt kompiuterizuotą Lietuvos archyvų žinyną, kur pašalietis galėtų lengvai sužinoti archyvų turinį? Kaip Jums atrodo tokia mintis?

Tai iš tiesų būtų puikus dalykas, smarkiai palengvinantis ne tik studijozų, bet ir mokslininkų darbą. Žinoma, tai nėra vien mūsų Centro prerogatyva, nes mes saugome palyginti nedidelį kiekį išeivijos archyvų. Techniškai esame pasirengę įsijungti į bendrą katalogą, nes nuo pat Centro darbo pradžios visą turimą medžiagą suvedame į kompiuterinį katalogą. Kiek žinau, kitose institucijose medžiaga klasifikuojama įprastu būdu. Tad kompiuterinio katalogo dar kurį laiką gali tekti palūkėti.

Kokie yra Studijų centro santykiai su išeivijos archyvais? Kokie jie turėtų ar galėtų būti?

Kol kas ypatingų ryšių su išeivijos archyvais nepalaikome. Dabar tiesiog tik žinome vieni apie kitų egzistavimą. Tam dar nebuvo ir laiko. Tačiau savo įstatuose Centras nurodo labai svarbų tikslą: kaupti informaciją apie kituose archyvuose esančią išeivijos istorijos medžiagą. Kol kas šio uždavinio nepavyko įgyvendinti - tai artimos ateities dalykas. Teko susipažinti su Lietuvių kultūros instituto archyvo Vasario 16-osios gimnazijoje fondais, sutarėme dėl galimo bendradarbiavimo. Būtų labai svarbus bendradarbiavimas su Lituanistikos studijų ir tyrimo centro Čikagoje archyvu, kitais Lietuvoje esančiais rinkiniais. Galėtume keistis informacija apie svarbiausius rinkinius bei dokumentus. Aišku, būtinas abipusis suinteresuotumas. Būtų gerai pagalvoti gal ir apie jungtinį ne tik Lietuvos, bet ir viso pasaulio lituanistinių centrų katalogą.

Dauguma jums archyvinę medžiagą siunčiančių žmonių nėra archyvistai profesionalai. Prieš siunčiant medžiagą jums, ko pageidautumėte iš potencialaus archyvo perdavėjo? Koks turėtų būti bent minimalus perduodamo archyvo sutvarkymas?

Būtų gerai, kad dovanojamų archyvų fondai būtų bent sugrupuoti pagal žmonių pavardes, jei tai yra korespondencija, o dar geriau – ir chronologine tvarka. Pageidautina, kad vienarūšė medžiaga būtų sudėta kartu, t.y. laiškai prie laiškų, periodika prie periodikos ir pan. Gerai, jei ant dėžės užrašoma, kokia tai medžiaga, kad dar neatplėšus dėžės būtų galima orientuotis, ko tikėtis.

Ir pabaigai – labai konkretus klausimas: koks yra Išeivijos studijų centro adresas ir kam turimą archyvinę medžiagą siųsti?

Išeivijos studijų centro adresas:
IŠEIVIJOS STUDIJŲ CENTRAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
DONELAIČIO 52-218
LT-3000 KAUNAS, LIETUVA
e-mail: isc@fc.vdu.lt; tel./faks. (370-7) 22-67-19
Adresuoti galima tiesiog centro adresu. Norint rašyti konkretaus asmens pavardę, galima adresuoti Egidjui Aleksandravičiui ar Linui Saldukui.

* * *

Redakcijos prierašas: Kiekvienam, atidžiau stebinčiam išeivijos kultūrinį/visuomeninį gyvenimą turbūt aišku, kad bet kokia organizuota veikla užjūriuose silpnėja ir kada nors ne per daug tolimoje ateityje užsibaigs. Jau dabar išeivių subuvimuose, suvažiavimuose, šventėse – tie patys veidai, tik išvagoti kaskart gilesnėmis raukšlėmis. O ir jų vis mažiau.

Kad karo ir okupacijos pabėgėlių kartai išeivijoje lemta išnykti – natūralu ir dėsninga, ir dėl to nereikėtų perdaug jaudintis. Istorija nežino išeivių grupės, kuri būtų sugebėjusi užtikrinti savo visuomeninės/kultūrinės egzistencijos amžinumą.

Per daugiau kaip 50 metų svetur gyvendami Antrojo pasaulinio karo lietuviai pabėgėliai, vėliau tapę emigrantais, judėjo, krutėjo ir šio to vertingo pasiekė. Būtų labai gaila, jei visa tai pranyktų „kaip dūmas, neblaškomas vėjo". O kad nepranyktų, turi kas nors ta veikla domėtis, ją studijuoti. Vargu ar galima tikėtis, kad tai padarys užjūrio išeivijos palikuonys – lituanistiką išeivijoje studijavusius turbūt suskaičiuotume ant rankos pirštų. Kaip matome iš pokalbio su E. Aleksandravičiumi, Lietuvos akademiniuose sluoksniuose išeivija domimasi. Trūksta jiems tik šaltinių, nes dauguma jų yra pas mus. Būtų labai gaila, jei mums pamažu iškeliaujant į Anapilį, mūsų mažai lietuviškai bekalbantys ir išeivišku gyvenimu nesidomintys palikuoniai šią įdomią privačiose rankose sukauptą medžiagą atiduotų savartyno globai, kaip kad jau yra atsitikę su kai kuriais senosios emigracijos archyvais.

Išeivijos studijų centras Kaune mielai priima šią mūsų archyvinę medžiagą. Ten ji tyrinėjama, skelbiama, jos pagrindu rašomos disertacijos. Taip išeivijos veikla įvertinama ir įprasminama.

Kai kas galbūt paklaus, ar ne geriau mūsų archyvus atiduoti čia, išeivijoje esantiems centrams? Tokia galimybė yra, tačiau mūsų centrai dėl finansų ir kvalifikuotų darbuotojų trūkumo dar nėra sutvarkyti ir tyrinėtojui sunkiai prieinami. O svarbiausia mūsų centrų neveiksmingumo priežastis – tarp išeivių mažai kas jais domisi. Lietuvoje yra daugiau išeivijos archyvais besidominčių. Tačiau tik nedaugelui jų pavyksta nugalėti finansinius ir biurokratinius sunkumus ir čia juos studijuoti, o tuo labiau – tvarkyti. Tad racionaliausias sprendimas, mūsų nuomone, būtų atiduoti mūsų archyvus Lietuvai. Ten jie bus lengviau prieinami ir duos daugiau naudos.

DAR KARTĄ DĖL K. STANG'O

[„Pokalbis su K. Stang'u", *Akirčiai*, nr.1(305)]

Prieš metus baltų studijų draugijos žurnale *Journal of Baltic Studies* paskelbiau kritišką K. Stang'o veikalo recenziją (JBS, XXIX, Nr. 1), kurioje pažymėjau, kad jeigu gerb. Stang'as būtų apsiribojęs Hamann'o ir Norkaus žudikiškų šunybių aprašymu, būtų išėjęs neblogas, net originalus moksnis straipsnis. Deja, dr. Stang'o bandymai leistis į platesnes Lietuvos praeites ir Holokaust'o istorijos lankas, baigėsi tragikomiškai – pridaryta tiek klaidų, jog jas visas pristatyti skaitytojams iš tiesų prireiktų stamboko straipsnio.

Ponas Stang'as per daug kuklinasi teigdamas jog jo klaidos ribojasi daugiausia „rašybos" netikslumais. Klydo jis ir rašydamas apie prieškarinės Lietuvos kariuomenės dydį, Kauno fortų statybą, 1939 m. rudens įvykius Vilniuje, Skvirecko ir Bažnyčios požiūrį į Holokaustą, Čenkaus vaidmenį saugumo policijoje, ir t.t. Atrodo, kad gerbiamas tyrinėtojas nepasimokė ir šį kartą. Aukščiau pateikta Ambrazevičiaus, krikdemų ir socdemų, smetonininkų ir voldemarininkų politikos apžvalgėlė neverta VDU istorijos katedros pirmo kurso studento. Dar labiau stebina (jei ne juokina) jo teiginys, kad SS legiono verbavimo kampanija žlugo...dėl „vyrų stokos". Čia tai tikras atradimas, statistikos ir matematikos metodų pritaikymo perlas ir „kooperatyvinės isoriografijos" pergalė! Gal gerb. Stang'as tada galėtų paaiškinti, iš kur atsirado 1944 m. tūkstančiai savanorių Vietinei Rinktinei, kurie skaičiumi pranoko visus savisaugos batalionus? Tai kaipgi galėjo sovietai mobilizuoti dešimtis tūkstančių nelaimingųjų 1944-45 m.? Ir iš kur tūkstančiai pokario partizanų?

Dabar dėl vadinamųjų „sovietinių" šaltinių. Nei aš, nei kiti bent kiek profesionalesni Lietuvos istorikai netvirtina ir niekad netvirtino, kad sovietų šaltiniai (pvz. *Masinės žudynės Lietuvoje*) yra *ipso facto* visiškai beverčiai falsifikatai. Tačiau vertinant tuos šaltinius reikia pasikliauti kritiška metodika ir profesonalumu. Pavyzdys – Skvirecko dienoraštis, kuris sovietų buvo publikuojamas su kupiūromis, cituojant jo susidomėjimą *Mein Kampf'o* idėjomis, bet nutylint arkivyskupo pastangas sustabdyti žudynes Kaune. Ir dar pastabėlė dėl Bažnyčios „antidemokratinio, antisemitinio ir antibolševikinio" nusistatymo – ar tikrai kova prieš stalinizmą (t. y. bolševizmą) tokia pat nuodėmė kaip ir „antisemitizmas"?

Pagaliau – dėl kai kurių mitų, ypač dėl tariamo danų ir olandų kilniadvasiškumo. Olandų savanorių į SS legionus skaičius, kaip proporcija, pranoko beveik visų kitų Europos tautų. Tarp kitko, šiandien patys olandų istorikai skeptiškai vertina krašto visuomenės pasyvumą ir abejingumą žydų genocido atžvilgiu ir pripažįsta, kad gaudant Olandijos žydus, smarkiai darbavosi ir vietinė olandų policija (žr. Bob Moore, *Victims and Survivors: The Nazi Persecution of the Jew in the Netherlands*). O dėl danų, dabar žinome, jog tie 7.000 išgelbėtų žydų važiavo laivais į Švediją su Danijos vokiečių įgaliotinio žinia ir palaiminimu. Galima dar pastebėti, kad Vincas Kudirka savo antisemitizmą – „žydiškus" išpuolius *Varpe* ramstė prancūzų antisemitų publicistika. Ar nevertėtų pagaliau atsisakyti to nevaisingo ir nuvalkioto „civilizuotų Vakarų" versus „laukinių rytinių antisemitų" stereotipų kontrasto – čia tai būtų tikras „kooperatyvinės istoriografijos" laimėjimas.

Saulius Sužiedėlis

ATVIRAI KALBANT

ALGIMANTO KEZIO FILOSOFINĖS FOTOGRAFIJOS

„Apie pasaulio, žmogaus, visos būties ir jos Kūrėjo prigimtį iki šiol mokiausi iš knygų vadinamų Šventaisiais Raštais", – pradeda savo naująjį albumą *Būties fragmentai* fotomenininkas Algimantas Kezys, jau pačiu pirmuoju „Pratarmės" sakiniu gana aiškiai suponuodamas griežtą posūkį, jį čia pat išreikšdamas: „nutariau atsiversti kitą „šventųjų raštų" knygą – gamtą. (...) Žvelgiant į ją galima patirti šį tą tikresnio ir apie Kūrėją, ir apie save patį".

Tačiau ta naujoji knyga vien iš paveikslų nebūtų taip lengvai suprantama, jei ne paaiškinimai jų paraštėse: apie Didžiojo Sprogimo teoriją, kaip patikimiausią pasaulio atsiradimo hipotezę, saulės sistemos raidą, jos gimimą prieš puspenkto milijardo metų, apie teistinę ir ateistinę pasaulio sampratą, apie materijos sudėtį bei visatos ateitį. Ir tai vien pirmajame penkiolikos paveikslų skyriuje „Pradžių pradžia". O šeši tokie skyriai sudaro vien pirmąją šio stambaus albumo pusę, gi antroji yra jau be specialių tekstų.

Skyriuje „Paprasčiausios būties struktūros", pradedamame fotografija, puošiančia albumo viršelį, aiškinama apie atomą ir jo branduolį, susidedantį iš protonų ir neutronų, kad „tuščia erdvė tarp branduolio ir elektronų tuštumu panaši į visatos erdves, kuriose tarp žvaigždžių yra didžiuliai toliai". (25) Kalbama apie sudėtingus atomų mikropasaulius ir makropasaulius, apie materijos tvarką ir netvarką, jos atsitiktinumus ir chaosą, simetriją ir asimetriją, apie tai, kad „visuma yra kažkas daugiau, nei jos dalių suma". (31)

Paveiksluose – šviesos ir šešėlių žaismas jūroje ir debesyse, kalnų uolose ir miškų raizgynuose; o gal putotos bangos išsiliejusios ant pakrančių smėlio. Gal žvilgsnis pro mikroskopą į labai išdidintus ląstelių audinius, primenančius modernias abstrakčiai išraižytas graviūras...

Būties fragmentų vaizdai – ne dokumentiniai ar vien literatūriškai vaizduojantys kasdieniškųjų struktūrų gyvenimą, o atrastos gamtoje estetinės kompozicijos. Kai kurios nuotraukos – montažai, bet ir jos ne išgalvotos, o paimtos iš realaus pasaulio. Tai gražūs ritmai, mano pastebėtų ir užfiksuotų dizainų fragmentai", – aiškino kartą Algimantas Kezys, besišnekant apie naująjį albumą.

Tekstai paraštėse kalba apie Žemės amžių, gyvybės atsiradimą bakterijų pavidalu, jų organizuotumą, individualybės priklausymą bendruomenei. Ką apie tai galvojo Einšteinas ar Dekartas, ką rašė L. Pasteuras ar Č. Darvinas. („Primityvioji biosfera")? Kalbama apie elementą, „kurio nepaaiškina fizinės ir cheminės jėgos", apie „visur gamtoje esantį dvasingumą, kurio neturi materialioji būtis" (54). Ką apie tai galvojo Aristotelis ar rašė Šriodingeris? Kas lemia žmogaus mąstyseną ir jutimus? Kokios yra sąmonės funkcijos? Paveikslo juodos gelmės fone gilyn besiskverbiančios baltos šaknys, švieson kylantis gėlės žiedas... Išryškėja akys ir tartum akmeny iškalto veido pavidalas („Gyvybė ir sąmonė").

„Šioje knygoje tapau abstraktistu, kurio akį patraukė linijos, plotų, šviesos-tamsos kontrastų harmoninga, akiai patraukli darna. Įgyvendinau savo anksčiau išsakytą aksiomą, kad forma man svarbesnė už paveikslo turinį. Jei būčiau labiau pabrėžęs tematiką, galėjo nukentėti paveikslo estetiniai elementai, o tai mano puoselėjamam menui būtų nuostolinga".

Paveiksluose daugėja šviesos ir siluetai juose ryškėja. Tamsaus debesies pakraščiuose spindi jo sidabrinis pamušalas... Teilhard de Chardin sako, kad evoliucija turi tikslą ir jis tai vadina Omegos tašku. Žmogus ieško Dievo. Šv. Augustinas ir Niutonas, Einšteinas ir Dionyzas Areopagietis. Kas yra Tao? Kas yra Dievas? „Tyra būtis. Ir daugiau nieko", – baigiamas skyrius „Omegos taško link".

„Nors teoretiškai pripažįstu, kad fotografijos meno viršūnę (it šedevrą) sudaro formos ir turinio darni sąranga, išreikšta formule „svarbus turinys tobuloje formoje, įsiklausęs į savo vidinį balsą, einu kuklesniu keliu: man svarbiau išryškinti tobulą formą negu pabrėžti nuotraukos siužetą. Ši mano pasirinktoji nuostata liepia man nesiveržti į minėtą fotografinio meno viršūnę, o eiti tokiu keliu, kuris yra savas, siekiant autentiškumo ir įgyvendinimo savųjų estetinių sprendimų".

Klausimai nesibaigia nė paskutiniame pirmosios albumo dalies skyriuje „Ieškant atverties į transcendenciją", su kuriuo pasibaigia tekstai. O paveiksluose dažniau atsiranda žmogus. Nors mažas, nors šešėliuose ar tolumoje. Kalno viršūnėje. Kas yra žmogus visatoje? Kokia jo buvimo paskirtis? O gal atsakymas visai paprastas, kaip paprasta, bet daug ir gerai pasakanti poetinė proza: „Žmogus – kaip ta voverė. Voverė šuoliuoja po žemę, kiša nosį į žemėje paslėptą gilę, po to – strykt į medžio viršūnę, iš kuros ir giedras dangus netoli. Kvėptelėjusi tos žydrumos, ji vėl grįžta knisinėtis žemėje". (80)

„Būties fragmentuose ši nuostata ypač pabrėžiama, gal net iki tokio laipsnio, kuris nuotraukos „dokumentalumą" priveda iki juokingai absurdiško minimalumo. Bet aš jutau, kad to reikalauja temos abstraktumas, išryškintas šalia fotografijų spausdinamuose tekstuose. Tie mikro ar makro pasauliai..."

Antrąją albumo dalį „Būtis iš arčiau" sudaro 70 paveikslų, nepertraukiamų žodžių nesibaigiančiose juostose užmaskuotais pavadinimais, besidriekiančiais nuo pirmo (84) iki paskutinio (153) šio skyriaus puslapio. Kartais tie pavadinimai tik vieno žodžio (Tapsmas, Karuselė, Atspindžiai, Properšos). Kartais dviejų (Metų takai, Laiko gėlės),kartais trijų (Praėjusių gyvenimų kontūrai, Mažas didelis pasaulis) ar daugiau (Milijonai metų anoniminės būties). Paveikslo tematiką jie veik visada nusako poetiškai (Šviesos kalba, Spindulio palytėjimas, Melancholijos ritmai, Amžių raukšlės, Gyvybės laukianti žemė, Panaši į sapną kelionė), dažnai ir filosofiškai. kartais mįslingai ar paradoksiškai (Chaotiška tvarka, Priešingybių sąskambis, Klaidinančios kryptys, Uolos trapumas, Žilas pavasaris). Nesunku pastebėti, kad ta filosofija čia persikėlė iš pirmosios dalies su pačiais pirmaisiais paveikslais (Daiktai niekur nesibaigia, Pasaulis be ribų... Tyla laukia ženklo), kad ji atsispindi tiek pavadinimų klausimuose (Kas už horito?, Kas yra toli?, Quo vadis?), tiek ir teiginiuose (Vieni daiktai tampa kitais, Būti šalia nebūti kartu). Paskutinio paveikslo pavadinimas – „Pabaiga ir pradžia" – savo dvireikšmiškumu, sakytum, susišaukia su pirmuoju...

Tartum pajutęs, kad paveikslais dar ne viskas iškyta, A. Kezys albumą baigia tirštai filosofiniu trijų puslapių „Post scriptum", viską sutvirtindamas gana solidžiu naudotos literatūros sąrašu. Gaila, kad niekur šioje knygoje nėra iki šiol jo išleistų albumų sąrašo. Kažkur skaičiau, kad jų jau 20. Tai tikrai impozantiškas skaičius. Manau, kad A. Kezys pirmauja ir savo surengtomis kūrybos parodomis, kurių vien praeitais metais Lietuvoje ir JAV įvyko po keletą. Stiprybė, žinoma, ne kiekybė, bet kokybė ir originalumas, kur su A. Keziu vargu ar kas galėtų lygintis.

Alg. T. Antanaitis

MAN REGIS

DALYKAI, SUSIJĘ SU MENU

What does not change, is the will to change.
Charles Olson

Kaip ir žaidžiant tenisą, tvirta įžanga veikia kaip stiprus servas. Tačiau dabar mano pastangos įžengti į šį rašinį yra leisgyvės. Negaliu įmantriai pasakyti, kad vaikščiodamas stebiu, o sėdėdamas skaitau, ir vis kas nors nepaprasto patraukia mano mintis.

* * *

Santa Monikoje, Wilshire bulvare, tarp 4-os ir 5-os gatvių, yra Stone Art galerija. Praeidamas visada žvilgteriu į vitriną. Taip padariau ir sausio 13 dieną. Kai kam nelaimingas skaičius. Bet man, laimei, įkrito į akį trys didoki aliejiniai paveikslai. Štai raudonas katinas susirietęs miega žaliame braškių uogyne. Braškės, žinoma, raudonos, su taškučiais. Virš horizonto, siauroje tamsiai mėlyno dangaus juostoje švyti baltas mėnulis. Paveikslas pavadintas „Sleeping Cat".

Kitoje drobėje per žalią uogyną be uogų į kairę žengia išdidus katinas. Lygiai toks pat raudonas. Muncho paletę primenančiame nakties danguje matosi mėnulio moneta. Paveikslas pavadintas „Bubatsky Cat" ir įkainuotas $695, šimtine daugiau nei miegančio.

Trečioje drobėje – irgi uogyne – jau į dešinę žengia raudonas jaguaras (toks ir pavadinimas), savo trikampio snukio aitrias akis ir dvi iltis atkreipęs į žiūrovą. Pro debesis matosi saulė. Tyso tropikų saulėlydžio atspindžiai. Jaučiama kaitra.

Dailininkas yra Karenas. Tai jo vardas. Vėliau iš pažįstamų sužinau, kad tai kaunietis K. Nezavas, kurį laiką gyvenęs Santa Monikoje. Nuvykęs į Čikagą ir iš ten sugrįžęs į Kauną. Maždaug 30-ies metų.

Tie katinai, o ypač jaguaras, man priminė prieš kokį dešimtmetį skaitytą M. Bulgakovo romaną *Meisteris ir Margarita*.

* * *

Iš Santa Barbaros Kalifornijoje gavau ypatingą Kalėdinę kortelę ir ten įvykusios jaunos dailininkės parodos aprašą. Pridėtas „Amber Productions Press Release" laiškas, kuriame nusakomas dailininkės Nijolės Urbonas talentas. Atseit, rizikuodama ji drąsiai neigia konformizmą; su ypatinga energija ir įkvėpimu naudoja mišrią techniką; jos abstrakčiuose ir minimalistiniuose darbuose išryškėja postmodernizmo ir konceptualaus meno siekiai.

Kiek Nijolei metų? Nenustebkite – sausio 3 d. sukako 3. Jos močiutė dailininkė Yonė Young (Kvie-

tytė) iš Calgary, Alberta atvyko paviešėti į Santa Barbarą. Neseniai Calgary parodoje pagarsėjo su savo paveikslais kojotų tema. O čia padėjo dukraitei Nijolei surengti irgi reikšmingą ekspoziciją. Buvo išstatyta 10 tapybos ir 10 trimačių (3 D) darbų. Laiške Yonė rašo: „Įspūdingiausias – medžio gabalas su pusiau (kreivai) įkalta vinimi. Minimal, but hard hitting".

Verta paminėti, kad prisiųsta kortelė yra su David Hockney paveikslu „Interior with Sun and Dog". Tvirtai vyrauja raudoni objektai. Prie minkštasuolio guli raudonas šuo.

* * *

Nuo Amerikos Vakarų pakrantės šoktelsiu į Rytuose riogsantį NewYorką. Ten gyvena mano vaikaitis Timotis, gimęs Pietų Kalifornijoje, bet pamėgęs Greenwich Village atmosferą ir šiuo metu užsiimąs kompiuterine grafika. Sykį iš jo gavau dovaną – juodame apvade oranžinių moliūgų (pumpkin) perspektyvų lauką. Gražu – moliūgai mažėdami tolsta iki pamiškės ir žydro dangaus.

Rūpi man ir ten gyvenantis Jonas Mekas. Kodėl? Štai skaitau žymaus amerikiečių kritiko Guy Davenport esė knygą *Every Force Evolves a Form* (1987). Šitokio skvarbaus žiningumo šiam autoriui galiu tik pavydėti. Viename esė „The Scholar as Critic" jis pamini Joną Meką. Eruditas Guy Davenport gilinosi į Amerikos XX amžiaus pirmaeilių, sakyčiau, gediškai produktyvių poetų verlibrinę kūrybą, reikalaujančią prasmių išaiškinimo. Jam Charles Olson eilėraščio „Kingfishers" kelios detalės tapo neįkandamos. Davenport teiravosi pas kai kuriuos kritikus ir rašytojus, entuziastingai teigusius „Kingfishers" vertę. Išnyra ir Jono Meko pavardė.

Ar Jonas Mekas yra skaitęs skaitlingus Olson tomus? Abejoju. Tam juk reikia nežmoniškai daug laiko. Scholastika ne jo būdui, nė daugeliui mirtingųjų. Davenport pasitiki Meko estetiniu pojūčiu. Su pagrindu. Pastaraisiais metais Semeniškių poetas filminiankas susilaukė įvairaus pripažinimo. Išleido knygų, kuriose dėsto valstietiškos išminties truizmus. Jam tinka būti tyrai paprastam. Aprašo draugystę su „beat" kartos įžymybėmis, prieš kelis dešimtmečius kėlusiomis šiokį tokį vėją. Geri žmonės, bet menų istorijoje jų įnašas, manau, liks be regimo įspaudo, išskyrus gal žodingo moralisto Allen Ginsburg'o cinišką tūžmą prieš Ameriką („Go fuck yourself"), ta siryžusią grumtis su komunizmo žudikiškomis diktatūromis.

Pr. Visvydas

TEIGINIAI IR ARGUMENTAI

BIUROKRATINIO TERORO ŠAKNYS

Hamleto žodžiai, kad „kažkas papuvę danų karalystėj" yra aktualūs ir lietuviams. Su administraciniu-biurokratiniu priekabumu ir arogantiškumu Lietuvoje susiduri kiekviename žingsnyje. Pavyzdžiui, nesutvarkysi reikalo arba lengvai gausi baudą, jeigu turėsi popierius, kuriuose trūksta kokio nors antspaudo arba įrašo. Viešajame transporte kontrolieriai gali nesivaržydami bausti pensininką ar studentą, jei pastarasis neturi reikiamo dokumento, o nori važiuoti lengvatiniu bilietu. Vienas praeitos vasaros įvykis yra nepaprastai iškalbus. Į baudą mokėti atsisakiusį ir kumščiais pasipriešinusį keleivį vairuotojas-kontrolierius ėmė šaudyti iš tikro ginklo. Jis net nebuvo atleistas iš darbo, nors „zuikis" neturėjo jokio ginklo ir į jį šaudyti tikrai nebuvo būtino reikalo. Valdininkams lengva išvesti žmogų iš kantrybės įvairių pažymų reikalavimais. Net ir banke gali susilaukti pastabų, kad netvarkai dokumentų pagal biurokratinę logiką, tarkim, užrašai visą, o ne sutrumpintą iš sąskaitos imamų pinigų panaudojimo pobūdį: rašai ne tik „renginio išlaidoms padengti", bet ir nurodai pilną renginio pavadinimą. Didelė tikimybė, kad sulauksi kandaus perspėjimo, jog taip daryti nereikia.

Tikrai tenka nustebti, kai pamatai, kad protingi argumentai visiškai negali atstoti reikiamo formalaus ženklo. Kita vertus, viršininko nurodymas yra racionalesnis už bet kokius įrodinėjimus. Dar labai būdinga, kad provincijos administratoriai teroristai yra akivaizdžiai bjauresni už sostinės. Ne dėl savo bendro kultūrinio lygio, o dėl didesnio stropumo, hipertrofuoto savo tariamos atsakomybės įsivaizdavimo. Tiesa, dažnai tokia hipertrofuota atsakomybė yra demonstruojama specialiai, siekiant išlupti kuo didesnį kyšį ar bent jau pasimėgauti valdžia.

Dažnas pasišaipo iš sadistinių valdininkų polinkių, pasvarsto apie galimas jų seksualines problemas, tačiau nedaugelis tiksliai nustato administracinės arogancijos prigimtį. Administracinio terorizmo šaknys – valdžios kaip privilegijos samprata. Valdininko, kaip tarpininko, kaip paslaugų teikėjo supratimas iš esmės neegzistuoja. Administravimas beveik nesiremia rinkos principais, poreikiais ir resursais. Valdininkas valdo, o ne tarnauja. Nes toks yra *valdžionžmogio,* kaip jį pavadino J. Erlickas, mentalitetas. Absoliutus tapatinimasis su valstybe ir paaiškina valdymo geismą. Taip veikia Lietuvos socialinėje sąmonėje nuo seno, iš esmės be pertrūkių egzistuojanti statiška piramidinė hierarchija. Tobuliausiai įkūnyta ji buvo sovietmečiu, politinius santykius besąlygiškai sutapatinus su socialiniais. Visuomenę pakeitė *oficialus socialumas*, t.y. nebeliko nevaldomos zonos, visuomenė virto kalėjimu, kur pagrindinė suprantama ir laukiama reakcija – paklusnumas, įdiegtas griežtų policinės prievartos metodų bausti nesigailint. Aukščiausieji pareigūnai sovietmečiu visiškai prarado nuovoką apie savo funkcijų ribotumą, tapo naujaisiais despotais. Valdžios nuvisuomeninimas reiškia, kad valdžia nustojo būti patikimas socialinių santykių laidininkas, nustojo naikinti socialinius nesutarimus, nes pati socialinė įtampa kyla pirmiausia dėl valdžios siekimo. Didelio kalėjimo nusikaltėlių bendrijoje niekuo kitkuo, kaip tik jėga, pasikliauti negalima. Iš tos kalėjimo atmosferos Lietuvos gyventojai dar neišsivadavo, o iš dalies net ir nesuvokė vadavimosi būtinybės. O ir kas, jei suvokė. Biurokratinis teroras turi savas institucines ir psichologines prielaidas. Klesti policijos savivaliavimas. Neišnyko ir tas valdininkijos gyvenimo būdas, kurį galima vadinti organizuotu parazitavimu. XIX amžiuje liaudis skyrė „žmones" nuo „ponų", o dabar yra skiriami „žmonės" ir „valdininkai".

Postsovietiniai valdininkai savo pareigas tapatina su teisėjo pareigomis. Toks teisėjas tebėra išimtinis formalistas. Dominuoja abstrahuotas nuo visuomenės nepriklausomo teisėjo įvaizdis, tai patvirtina, pavyzdžiui, samprotavimai, jog nuosprendis negali būti neteisingas, jeigu jis nebuvo panaikintas. O juk socialinis-subjektyvus nuosprendžio įvertinimas turi teisę egzistuoti, nors ir be teisinių pasekmių. Kai kuriems teisininkams labiau patiktų minėtą teisę uždrausti. Netgi dabar galiojančios 1992 metų konstitucijos 109 straipsnis pabrėžia, kad „teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo". Taip paneigiama galimybė atsižvelgti į visuotinesnius teisės principus, į prigimtinę žmogaus teisę. Administracinį priekabumą ir perdėtai formalistinę laikyseną skatina ir vyraujanti įstatymų visuomeninio vaidmens samprata. O pagal ją piliečiai laikosi įstatymų todėl, kad nori išvengti konfliktų su valdžios organais ir bijo numatytų bausmių. Netgi ir konstitucinis teismas Lietuvoje virto ryškia biurokratinės visagalybės išraiška.

Lietuvos elitas tebėra biurokratizuotas. Jis neslepia savo cinizmo. Tačiau tokiu atveju demokratizacija funkcionuoja kaip liftas, vis didesniu greičiu perkeliantis cinizmą iš aukštesniųjų sluoksnių į žemesniuosius. Kai visų parlamento narių didžiausia svajonė yra postas vyriausybėje, jos potekstė visų puikiai suprantama.

Laikoma, kad tikroji gyvenimo vertė yra monocentrinė, jos pagrindinis matas yra galia. Bent jau biurokratų savosios vertės supratimas yra neatsiejamai susijęs su tam tikrų galios resursų disponavimu. Šia prasme biurokratai – iš esmės visi viešajame sektoriuje dirbantys žmonės. Giliai įsišaknijęs ir netgi besiplečiantis pusiau oficialus jėgos teisės kultas galbūt labiausiai trukdo formuotis normaliai visuomenei.

Biurokratinė nuostata lengvai atpažįstama iš grynai formalistinio požiūrio į darbą valstybinėse pareigose: reikia atlikti tai, kas priklauso pagal rašytinį reglamentą, o dėl kitko nereikia sukti galvos. Tokia nuostata – valstybinių struktūrų susvetimėjimo ir visiško atitolimo nuo visuomenės padarinys.

Saulius Pivoras

IR TAIP, IR NE

KOKIOJE LIETUVOJE GYVENAME (3)

Kaip 1918 m. Lietuva nebuvo 1795 m. Lietuvos tąsa, taip ir 1990 m. Lietuva nebuvo 1918 m. Lietuvos tąsa. Visų pirma, ji dabar yra su Vilniumi ir su Klaipėda, kokia ji niekados nebuvo per visą žinomą savo istoriją. Tas ilgas, penkiasdešimties metų, priklausomybės laikotarpis nepraėjo visiškai be pėdsakų. Negalima į jį žiūrėti tik iš neigiamos pusės. Lietuva su Vilniumi negali būti tokia pati valstybė, kaip Lietuva be Vilniaus.

Kaip žinome iš visuomenės mokslų vadovėlių, kiekviena valstybė susideda iš trijų pagrindinių elementų: žemės (teritorijos), žmonių (piliečių, tautos) ir vyriausybės (valdžios).

Dėl žemės arba teritorijos daug ginčų negali būti. Gal tik verta prisiminti, ką pasakė prancūzas Montesquieu savo garsiajame veikale *Apie įstatymų dvasią* (De lespirit de lois), kad „laisvė savo šaknis turi žemėje". Kalnuota arba vandens apsupta žemė palankesnė („derlingesnė") laisvei. Pavyzdžiu jis ima Šveicariją ir Angliją. Galbūt ir estų, latvių ir lietuvių nedidelės tautos išsilaikė tik dėl to, kad jų kraštus plovė Baltijos jūra. Mūsų Daukantas taip pat buvo

(tęsinys sekančiame psl.)

LIETUVOS TEISINĖ KULTŪRA XX a. PRADŽIOJE ŠVEDŲ AKIMIS*

Teisinės kultūros lygis yra svarbus kiekvienos visuomenės civilizuotumo požymis. Teisiškai kultūringa visuomenė, pasak amerikiečių teisininko L. Friedmano, skiriasi nuo teisiškai nekultūringos taip, kaip negyva krepšyje gulinti žuvis skiriasi nuo vandenyne plaukiojančios žuvies.[1]

Tik Pirmojo pasaulinio karo metais Švedijos spaudoje pasirodė lietuvių visuomenės problemas nušviečiančių straipsnių. Nemaža jų dalis pabrėžė Rusijos valdžios neteisėtumus lietuvių atžvilgiu. Teigta, kad kaip tik dėl savo neteisinės politikos Rusija prarado istorinę ir moralines teisę valdyti Lietuvą.[2] Tiesa, pačių lietuvių pareiškimai Švedijos spaudoje galėjo pasirodyti keistoki. Jau 1917 m. buvo ryžtingai trimituota apie visiškos nepriklausomybės siekimą, tačiau 1918 metų pavasarį nieko papildomai nepaaiškinus imta rašyti apie Lietuvos sąjungos su Vokietija sudarymo neišvengiamybę.[3] Toks oportunistinis nusistatymas negalėjo sudaryti gero įspūdžio. Juo labiau, kad švedai nepalankiai vertino vienašališkus ir bekompromisinius pareiškimus apie pokarinius pertvarkymus, daromus neatsižvelgiant į taikos kongreso sprendimus, t.y. į tarptautinę teisinę legitimaciją.[4] Be to, Švedija stabilią ir normalią Europos valstybių, ypač mažųjų, padėtį siejo tik su prioritetiniu teisės bei teisinės mąstysenos vaidmeniu tarptautinėje arenoje.

Teisinė mąstysena ypač aktuali valdininkijos veikloje. O valdininkų susikūrusiai Lietuvos Respublikai labai trūko. Tą 1919 m. švedų spaudoje pripažino pats A. Smetona, išreiškęs viltį, kad kvalifikuotų valdininkų pavyks surasti iš Amerikos lietuvių tarpo.[5] Bet kaip tik valdininkija kompromitavo lietuvių valstybingumą. 1922 m. Gioteborgo *Prekybos ir Jūrininkystės laikraštis*, rašydamas apie J. Purickio atsistatydinimą iš užsienio reikalų ministro posto dėl kokaino kontrabandos į Sovietų Rusiją, pabrėžė, kad valstybė negali turėti naudos iš valdininkų, kurie dar vakar buvo parapijos raštininkėliai, o šiandien turi atstovauti šalies vadovybei. Pasak šio švedų liberalų spaudos organo, visa tai sudaro kliūtis valstybei konsoliduotis, o partijų vadai užsiima stručio politika, kai siekdami patenkinti savo rėmėjus, prakiša juos į postus, kurems pastarieji nėra pribrendę. Joks trūkumas nėra toks skausmingas, kaip trūkumas žmonių, tinkamai išsilavinusių, išsimokslinusių, dalykiškai ir asmeniškai subrendusių valdyti bei tvarkyti politinius reikalus.[6] Švedijos konservatyvių pažiūrų diplomatinio korpuso akyse Lietuva, lyginant su Latvija ir Estija, turėjo geresnę reputaciją dėl gana nuosaikios agrarinės reformos, ypač dėl to, kad lietuviai, kitaip, negu latviai ir estai, kompensavo dvarininkams už nacionalizuotą žemę.[7] Tačiau valdininkų korupcija neskyrė Lietuvos nuo jos šiaurinių kaimynių, tad pirmojo Švedijos pasiuntinio Baltijos šalyse E. af Wirseno pastabos tinka ir Lietuvai. Jo nuomone, nė viena iš Baltijos šalių nebuvo tikra teisinė valstybė. Jis pažymėjo, kad, pavyzdžiui, Latvijos užsienio reikalų ministras Z. Mejerovičius buvo laikomas vienu iš stambiausių Latvijos kontrabandininkų, įveždavusių kontrabandines prekes jo meilužei švedei priklausiusiu laivu.[8]

Itin su teisės normomis nesuderinamas švedams atrodė lietuvių elgesys Klaipėdos krašte. Svarstant su Klaipėdos statusu susijusius klausimus Tautų Sąjungoje Švedijos delegacijos prie Tautų Sąjungos narys E. von Bohemanas teigė pastebėjęs, kad lietuviai aiškiai galvoja, jog jei bent laikinai nėra galinčios juos iš Klaipėdos išstumti jėgos, galima išlaikyti kraštą ir nenusileidžiant dėl kelių specialių sąlygų, netgi jei dėl tokios laikysenos būtų atsisakyta tarptautiniu mastu pripažinti Klaipėdis kraštą Lietuvai.[9]

Labai švedų diplomatus bei politikus nuvylė ir tai, kad lietuviai nepaisė savo įsipareigojimų tautinių mažumų ir Klaipėdos krašto autonomijos atžvilgiu. 1924 metų lapkričio mėnesį Švedijos pasiuntinys Baltijos šalyse T. Undenas rašė: „Optimizmas, susijęs su siekiu lituanizuoti seną vokiečių kultūros žemę ir viltis tokiu visai netinkamu būdu, kaip įstatymas dėl respublikos saugumo, palaužti pasipriešinimą aiškiai rodo, kad dabartinė Lietuvos vyriausybė nesupranta Klaipėdos klausimo esmės".[10] Barbariškus lietuvių šeimininkavimo Klaipėdoje metodus T. Udenas laikė rusiškojo paveldo apraiška, nurodydamas „tendencijas daugiau ar mažiau prievartiniu keliu sulietuvinti kraštą pagal gerai žinomą rusiškąjį pavyzdį.[11] 1925 m. pradžioje jis pažymėjo, kad įtampa Klaipėdos krašte nesumažėjo generalgubernatoriumi paskyrus avantiūristą Budrį, kuris savo parėdymu faktiškai panaikino spaudos laisvę.[12] Gana daug lietuvių neteisėtų veiksmų Klaipėdos krašte atskleidė švedų spauda. 1924 metų gegužės mėnesį Gioteburgo *Rytinis paštas* rašė, kad Klaipėdos kraštas „valdomas lietuviams patogiais autokratiniais metodais. Vadinamoji spaudos laisvė visiškai priklauso nuo lietuvių kaprizų. Korupcija ir bauginimas ginklu pagal seną rusišką šabloną, kaip ir kontrabanda, vis labiau plinta. Laiškai iš Vokietijos atplėšiami arba visai pradingsta. Kalbų lygybė yra tik popierinė, o iš tikrųjų į krašto viešąjį gyvenimą prievarta įvedinėjama lietuvių kalba". Šiuos tvirtinimus bandė paneigti Lietuvos pasiuntinys Stokholme I. Šeinius. Jis teigė, kad Klaipėdoje vokiečių kalba nėra ignoruojama, o tik į savo vietą gražinama lietuvių kalba. Lietuvių kultūra, pasak jo, neturi nieko bendro su rusų, nes lietuviai išlaikė savo kultūrą kentėdami rusų priespaudą. Klaipėdoje negali būti blogai, nes ji po vokiečių priespaudos metų dabar susivienijo su savo tėvyne. Redakcija įdėjo savo prierašą, kur pažymėjo, jog malonu, kad lietuvių pareigūnai įsivaizduoja padėtį tokiomis šviesiomis spalvomis. Sunku iš didesnio nuotolio įvertinti, kiek pagrįstas pasirodantis nepasitenkinimas. Lietuvių tautos ištvermė rusų priespaudos metais yra gerai žinoma, ja žavimasi ir jeigu per ilgus priklausomybės metus ji išsiugdė supratimą ir pagarbą tautinių mažumų teisėtiems siekiams, tai viskas gerai. Deja, istorijoje nėra daug pavyzdžių, kada prispausta tauta, atgavusi laisvę, traktuoja savo mažumas su tuo kilnumu, kurio anksčiau pati reikalavo.[13]

Teisinių problemų painiojimas su politinėmis nesvetimas reiškinys XX a. pradžios Lietuvos politikams. 1926 m. sudarius Tautų Sąjungos komisiją procedūriniais Klaipėdos problemos svarstymo klausimais, Lietuvos pasiuntinys I. Šeinius Švedijos užsienio reikalų ministerijoje išreiškė apgailestavimą, kad, esą, Švedijos atstovas komisijoje užėme Lietuvos interesams priešingą poziciją. Jam buvo paaiškinta, kad jo demaršas atrodo keistas, kadangi komisija yra sudaryta grynai teisinėms prodedūroms nustatyti ir todėl visiškai nepagrįsta tvirtinti, kad vienos ar kitos interpretacijos laikymasis reikštų poziciją Lietuvos interesų šiuo klausimu atžvilgiu.[14]

Apskritai Lietuvos politika tarpukaryje buvo didvalstybinė ir oportunistinė. Jau po Lietuvos kariuomenės invazijos Klaipėdoje E. Galvanauskas dviveidiškai postringauja T. Undenui apie tai, kad Tautų Sąjunga turi gerbti mažų tautų teises, nes tai yra moralinė būtinybė.[15] Atrodė, tarsi mažos tautos gali kalbėti apie moralę, kad pridengtų savo interesus ir neteisėtus veiksmus. Ir šiuo atveju pasitvirtino Lloydo George'o žodžiai, kad mažos ką tik išsilaisvinusios tautos yra dar didesnės imperialistės nei Anglija ir Prancūzija ir juo labiau didesnės kaip Jungtinės Valstijos.[16] Tai kilo iš aiškaus lietuvių nihilizmo tarptautinės teisės atžvilgiu. Ji buvo suprantama kaip didvalstybių politikos šydas ir nieko daugiau. Tai buvo kaip tik ta pozicija, su kuria labiausiai kovojo Švedija. Ji dirbo teisės, teisinės tvarkos labui, nes tik tokia tvarka galėjo sumažinti aštrius tarpvalstybinius skaldyti į tris viena kitą kontroliuojančias šakas: legislatyvinę (įstatymus leidžiančiąją), vykdomąją ir teisėtvarkinę. Praktiškai tai buvo įgyvendinta Prancūzijos ir JAV konstitucijose.

Dabartinės Lietuvos konstitucijos kūrėjai, atrodo, nekreipė daug dėmesio į trigubą aukščiausios valdžios pasidalinimą. Konstitucijos 5 straipsnis sako: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Valdžios galias riboja Konstitucija." Taigi pirmoje vietoje Seimas. Visiems aišku, kad šimtagalvis ir daugiapartis seimas – menkas valdovas. Užtat yra seimo pirmininkas. Jis kai kuriais atvejais net galingesnis už prezidentą, pavyzdžiui, priimant įstatymus. *Nota bene*, prezidentui nebuvo suteikta teisė paleisti seimą ir skelbti naujus rinkimus.Tuo būdu ir atsivėrė kelias į seimokratiją, ypač kai po 1996 m. seimo rinkimų seimo pirmininkas tapo ir vadovaujančios Konservatorių partijos vadovas. Užtat Algirdui Brazauskui buvo gana sunku būti prezidentu, nors jis buvo išrinktas gana didele piliečių dauguma.

V. Trumpa

* Autorius dėkoja Švedų Institutui (Svenska Institutet) už paramą renkant medžiagą.

IR TAIP, IR NE

(atkelta iš 11-to psl.)

teisus, sakydamas, kad be Baltijos jūros Lietuva būtų kaip be lango šviesos.

Ne tokia aiški antroji valstybės sudedamoji dalis – žmonės (piliečiai, tauta). Nuo prancūzų revoliucijos ir XIX amžiuje tauta ėmė vaidinti vis didesnį vaidmenį valstybės susidaryme. Prisiminkime tik garsųjį Tautų pavasarį XIX a. viduryje. Bet negalime pamiršti, prie kokių nesąmonių privedė tautinė (nacistinė) Vokietija. Todėl turbūt teisingiau pasilikti su mūsų patriarcho dr. Jono Basanavičiaus žodžiais, kuriuos jis parašė 1905 m. *Vilniaus žiniose*: „Mes esame pirmiau žmonės, paskum lietuviai". Ypač šiais laikais. Kažin ar negeriau pabrėžti pirma žmoniškumą ir pilietiškumą, o paskui lietuviškumą.

Bet daugiausia bėdos Lietuvoje kol kas turime ir turbūt ilgai turėsime su trečiuoju valstybės elementu – vyriausybe arba valdžia. Ilgai galvojo, svarstė anglų ir prancūzų mokslininkai bei filosofai XVII ir XVIII amžiuje, kol nusprendė vyriausią valdžią su-

prieštaravimus. Švedams buvo būdingas supratimas, kad tarpvalstybinius santykius reikia spręsti teisiniu keliu, nes prievartos metodais negalima išsaugoti taikos.[17] Jau Pirmojo pasaulinio karo pradžioje švedų politikoje ryškėja nuomonė, kad Švedijos gyvybiniai interesai yra susiję ne su kurios nors vienos pusės pergale, o su valstybių teisine sąjunga, nes iš karinės jėgos, kaip aukščiausios teisėjos, bevaltiška tikėtis objektyvumo.[18] Teisės sąvoka švedų visuomenei reiškė ne *status quo* ir ne tam tikrus tarptautinės teisės pripažintus principus, o tai, kad atskirų valstybių interesai neturi tapti lemiamais. Teisė reiškė atsižvelgimą į visos Tautų Sąjungos ar netgi viso pasaulio (universalius) interesus.[19] Nemaža lietuvių politikų dalis Pirmojo pasaulinio karo metais gi buvo oportunistiškai nusiteikę, palaikydami tai Rusijos, tai Vokietijos pusę ir žiūrėdami išimtinai tik savų interesų. Didžiausi oportunistai buvo konservatyvaus sparno atstovai – tiek klerikalai, tiek tautininkai. Tačiau šis oportunizmas kilo iš tautinio sąjūdžio raidos aplinkybių, kada buvo galima kelti tik kultūrinius reikalavimus ir tai tik iš dalies, o bet kokios politinės ir teisinės aspiracijos buvo iš anksto atmetamos kaip nesuderinamos su esama santvarka. Izoliacijos atmosferoje reikėjo pasitikėti tik savimi ir prisitaikyti, siekiant laimėti sau kiek tik galima daugiau naudos visais sugalvotinais būdais. Tačiau tokia laikysena negalėjo būti pavadinta civilizuota ir teisine, nors ji ir buvo suprantama.

Saulius Pivoras

1. L. Friedman. *Vvedenije v amerikanskoje pravo*. Moskva, 1993. P. 11.
2. „Litauen och fredsuderhandlingarna", *Stockholms Dagblad*. 1918.I.4.
3. I. Jurkunas. „Litauen skall återuppstå", *Aftontidningen*. 1917.V.6; I. Jurkunas-Scheynius. „Litauens nya union", *Stockholms Tidningen*. 1918.III.28.
4. "Vilna, Litauens huvudstad", *Dagens Nyheter*. 1915.IX.20.
5. A. Smetona. „Litauens självständighetskamp", *Svensk Tidskrift*. 1919. H. 2. S. 100.
6. W. R. Baum-Harmsen. Intryck från Litauen, *Göteborgs Handels-och-Sjöfartstidningen*.1922.VI.1.
7. T. Höjerio V. P. M. Stokholmas, 1922.II.23, Švedijos valstybinis archyvas (toliau ŠVA). Užsienio reikalų ministerijos (URM) fondas. 1920 metų dosjė sistema. HP serija. T 966. Lapai nenumeruoti.
8. E. af Wirsen. *Minnen från fred och krig*. Stockholm, 1942. S. 392.
9. E. von Bohemano pranešimas C. Hamiltonui. Ženeva, 1924.II.21, ŠVA. URM. 1920. HP. T. 1929. Lapai nenumeruoti.
10. T. Undeno pranešimas Ö. Undenui. Kaunas/Ryga, 1924.XI.12. Ten pat. T. 882.
11. T. Undeno ataskaita už 1924 metų paskutinį ketvirtį. Ten pat. T. 468.
12. Ten pat.
13. „Memelområdet barbariseras", *Göteborgs Morgonpost*. 1924.V.8; „Förhållandena i Memel det", *Göteborgs Morgonpost*. 1924.V.13.
14. K. Westmano P.M. Stokholmas, 1926.IX.17, ŠVA. URM. 1920. HP. T. 882. Lapai nenumeruoti.
15. T. Undeno pranešimas H. Brantingui. Kaunas/Ryga, 1923.II.19, ŠVA. URM. 1920. HP. T. 1468.
16. Č. Laurinavičius. *Politika ir diplomatija*. Kaunas, 1997. P. 245.
17. Åke Thulstrup. *När demokratin bröt igenom*. Stockholm. 1937. S. 211.
18. E. Wigforss. *Världskriget och världsfreden*. Stockholm, 1915. D. 2. S. 441.
19. H. Tingsten. *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*. Stockholm, 1994. S. 47.

ŠIUOLAIKINĖS LIETUVIŲ TAPYBOS AKIRAČIAI

Kaip kartėlio druską pavesti išminties druska? Galbūt tai tik retorinis klausimas, tačiau, ar kalbėjimas apie dailę nėra pusiau ritualinė retorika, kurios akiratyje pagiriamasis žodis, papeikimas ir netgi nuobodi klasifikacija paklūsta iš anksto pasirinkto žanro taisyklėms? Kitaip ir būti negali, turint omenyje keistą ir iš pirmo žvilgsnio sunkiai suvokiamą faktą: jeigu šiuolaikinis menas yra „religines" funkcijas atliekantis arba imituojantis *opus contra naturam*, tai dailėtyrai tenka sofisto, profesionalaus egzegeto ir komentatoriaus vaidmuo, bandant paaiškinti, įvertinti ir surūšiuoti šias pusiau stebuklingu būdu kiekvieno kūrėjo viduje gimstančias „melodijas" – tą žaidybinę liturgiją, kurios aktualumą liudija giliai įsišaknijęs išganymo sindromas. Šioje srityje akivaizdi ne tik pramogos, bet ir loginės kompensacijos būtinybė, kadangi dailėtyros *logos* bando save pateikti kaip alogiško meninio *mythos* priešybę. Pastarojo sferą esą koreguoja jokiai racionaliai nuovokai nepavaldi galia, *amor fati*, nes dailės pobūdis tolygus jos lemčiai: čia, tartum Nojaus arkoje, su mumis kartu gyvena sielos gyvuliai ir paukščiai, galbūt netgi nupuolę angelai, besiblaškantys triumo tamsybėse – drėgnose *nigredo* požemiuose, kur ilsisi nukirstos aklų pranašų galvos. Tačiau ir chimeriškas vizijas sapnuojanti savastis, ir budri Aufklärung, t.y. Apšvietos epochos išlavinto kritiko savastis viena kitai atstoja šešėlį. Ir grožis meta šešėlį, kurio paunksmėje vyksta alchemi-nis kankinimas ugnimi ir ledu: ugnimi, kadangi erosą kamuoja jo paties imanentinis principas, kuomet atsietas nuo „sielos", jis stokoja psichologinės įžvalgos, ir ledu – kadangi „sielos" grožį atveria ne tik šviesi Afroditė, bet ir marųjį kūną niokojanti Persefonė, kurios neregimo poveikio dėka kiekvienas regimas reiškinys rodo savyje slypinčias naikinimo, bejėgiškumo ir puvimo potencijas. Tačiau homeopatijos principas byloja, kad panašus gydo panašų: o tai reiškia, kad įžvalgiam terapeutui netgi pelėsiai yra vertingi. Be to, tapyba (bent jau netiesiogine prasme) turi savo „išorę" ir „vidų", „medžiagą" ir „formą", o taip pat tarpinių dėmenų grandis, kurios apeliuoja į platų eidetinės arba vizualinės dramos kontekstą, priklausantį sapnų karalijai, kurioje tarpstanti kūrėjo savastis atlieka idealų aukos, inkvizitoriaus arba pribuvėjos vaidmenį, vidines gimdymo konvulsijas versdama raupsuotu kūnu, kuris pirmiausiai nori parodyti save, o tik po to būti kažkieno išvystas.

Tapyba savo gilumine prasme priklauso mirusiųjų kultui, būdama tartum ant fizinės arba dvasinės tikrovės veido uždėta ornamentinė kaukė, kurios pareiga yra priminti: „mirusiems" – fiksuotu atspaudu, ilgesinga ikona tapusį fenomenų pasaulį, o „gyviesiems" – parodyti, kad ir pastarąjį galima neatpažistamai pakeisti, pakylėti, atmainyti ir netgi paslėpti po visagalės estetikos šydu. Šis „gyvųjų" ir „mirusiųjų" hedonizmas neturėtų būti suprastas pernelyg paraidžiui, nes *aishesis*, kitaip tariant – estetinis suvokimas yra betarpiškais jutimais grįstas, nors ir geba mus perkelti į mentalinę grynojo jausmo sferą. Tačiau po lemtingų skyrybų su „literatūra" koreguojančiu *logos*, peršančiu savo moralinę ir alegorinę didaktiką, tapyba bent iš dalies atsisakė jam pavaldaus „ribos" principo ir pasuko „neribotumo" linkme, jeigu taip galima išsireikšti, naudojant senas pitagoriečių sąvokas. Jos žanrinė dviprasmybė byloja, kad nėra griežtos perskyros tarp to, ką diskursyvus mąstymas (arba kritika, atsiradus neskaidrios, miglotos patirties paaiškinimo ir įteisinimo poreikiui) įvardija kaip „ekspresionizmą", „abstrakcionizmą" ar „siurrealizmą".

Lietuvių modenioji tapyba, būdama palyginti nesenas reiškinys, atsiradęs sekant Vakarų Europos dailės permainas, ilgai liko ištikimas santūriam realizmui, jeigu šiuo žodžiu vadinsime tą specifinę mimezės formą, kuri tradiciškai seka empirinės tikrovės pavyzdžiu, atliepdama stabilios, tipologiškai vienareikšmės ir sveiko proto prasme „normalios" išorinės realybės samprata, turinčią ne tik specifinį erdvės ir laiko modelį, bet ir savas istorines bei psichologines aksiomas. Svorio centrui pakrypus į šešėlinės transcendencijos sferą, kurioje kontūrų ir realybės piešinys atmainomas, pašalinant rišamuosius vizualinio teksto sąnarius arba paradoksaliai keičiant paties audinio anatomiją, tapyba įžengė į tariamai bekūnę alcheminio miražo teritoriją, tiesiog anuliuodama pozityvumo dėsnių sukaustytą išorybę ir pakeisdama ją stichiška vidinio potyrio sklaida. Įdomu pastebėti, kad tapybos atrasta spalvų ir formų magija siejasi ne tik su psichoanalitiniu vertybių perkainojimu bei tradicinio žmogaus prigimties paveikslo demaskavimu, bet ir su naujai kuriama mitologija, kurioje negailestingai ketvirčiuotas ir paniekintas herojus vėlei sudedamas iš atskirų fragmentų, išbandant pačias netikėčiausias kombinacijas. Tapyba pamažu atsisakė istorinio-socialinio epo tarnaitės vaidmens ir nusisuko nuo mistifikacija dvelkiančio sakralinio simbolizmo, visas savo „teurgines" (didžiosios magijos) pastangas sutelkdama ties individualaus pasąmonės turinio interpretacija, ties grynaisiais emocionalios saviraiškos faktais. Nors ir kupina neobarokinės žaismės, ji yra postkatalikiška tiek tolimos kilmės, tiek idealų prasme, nepaisant vangių aliuzijų į religinių padavimų scenas, dažniausiai mąstomas archainio primityvizmo fone ir tarnaujančias pretekstu atitinkamų estetinių niuansų sklaidai. Suprantama, jog „arsininkų" pradėta ekspresyvi tapymo maniera, pasižyminti tam tikru stilizuotos dramaturgijos perteklium ir akcentuojanti landšafto „poetikos" svarbą, ar svaiginanti mus natiurmortais, kuriuose šmėkščioja verbos ir medinės šventųjų figūrėlės, nėra vienintelė autentiška ir sektina tapybos pakraipa. O Čiurlionio teosofiniai regėjimai, už kurių tariamai slypi „tautinės dvasios" legenda, taip ir neradusi jokios kitos metafizinės formos savo šlovingai inkarnacijai, yra anapus to mirtinga akimi aprėpiamo būties horizonto, kurį netgi tapyboje nūdien bandoma krikštyti postmodernizmo vardu. Pastarojo *credo* yra visų reikšmių lygiateisiškumo ir eklektiškos „heteroglosijos" teigimas, paremtas prielaida, kad objektyvumas aplamai neįmanomas. Tačiau dar vadinamosios Frankfurto mokyklos atstovai (ir ne tik

(tęsinys 16-me psl.)

Brangūs Tėvynainiai,

Ačiu už spalio mėnesio *Akiračius*, kurie kaip visada pilni įdomios informacijos bei naujienų! Leidinį gavau šiandien, todėl dar nespėjau gerai visko perskaityti. Tačiau suradęs bent keletą minučių rytoj pradėsiu nuodugniau vartyti Jūsų puslapius. Šį kartą skubu parašyti Jums keletą žodžių apie gruodžio 11-ąją dieną Jurbarke įvykusį puikų renginį, skirtą Juozui Bačiūnui. Šio žmogaus pavardė tikrai gerai žinoma JAV lietuviams, o ypač *Akiračių* skaitytojams.

Juozas Bačiūnas gimė Jurbarke, todėl į šventinį vakarą susirinko didelis būrys jurbarkiškių. O svarbiausia, kad prisiminimais apie J. Bačiūną, Santaros-Šviesos veiklą nuoširdžiai pasidalino Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, Lietuvos Respublikos Prezidento patarėjai Raimundas Mieželis ir Julius Šmulkštys bei *Santaros* žurnalo vyriausiasis redaktorius Romualdas Norkus. Visiems labai patiko nuoširdūs prisiminimai apie J. Bačiūną, Tabor Farm įtaką lietuvybės išsaugojimui, buvusią ir esamą lietuvių šviesuomenės veiklą Amerikoje. Jurbarkiškiai tikrai laimingi, jog su poetais Jurgiu Baltrušaičiu, Stasiu Santvaru, rašytoju ir gimnazijos įkūrėju Antanu Giedriu-Giedraičiu, kompozitoriumi ir dirigentu Dariumi Lapinsku, dainininkais Aldona Butkute-Stempužiene bei Vladu Baltrušaičiu, JAV senatoriumi Robetu Durbin jau susigrąžino į Jurbarką ir Juozą Bačiūną. Tikimės naujų sugrįžimų ir susitikimų.

Baigdamas savo šiandieninį laišką noriu kuo nuoširdžiausiai Jus visus pasveikinti su artėjančiomis Šventomis Kalėdomis ir palinkėti visokeriopos sėkmės. Sudiev. Su pagarba,

Antanas Gvildys

Jurbarkas, Lietuva

Gerbiamieji „Akiračiai",

Noriu paklausti, ar Buldogas išvažiavo atostogoms į mūsų brangiąją Tėvynę Lietuvą, nes *Akiračių* nr. 10 lapkričio mėnesio laidoje jo pasigedau!

Toliau įdomiai rašoma „Aižėjantis Babelio Bokštas". Apmąstymai apie Karaliaučiaus sritį. Mano siūlymas būtų: kalbėdami apie Karaliaučių turėtume naudoti jos istorinį pavadinimą „Tvankstė.

Su kuo geriausiais linkėjimais visiems *Akiračių* skaitytojams ir pačiam štabui. Jums nuolankus,

Stasys Kasparas

London, England

Gerbiami Tamstos,

Noriu priminti, kad *Akiračių* laiškų skyriuje Albinas Anužis džiaugėsi, kad gauna iš manęs *Akiračius*, bet ten visai ne mano pavardė. Čiuplinskas gyvena Toronte, gi aš – Tillsonburge, ir mano pavardė Čiuprinskas. Prašau neužsigaukite dėl mano pastabos, aš tik juokauju.

Labai pasiilgau pono Rekašiaus rašinių.

Sekmės! Pagarbiai,

Vytautas Čiuprinskas

Tillsonburg, Ont. Canada

Gerbiamų p. Čiuprinsko ir p. Čiuplinsko atsiprašome už šią apmaudžią mūsų klaidą – Red.

Siųsdamas 1999 metų prenumeratą linkiu, kad nepritrūktumėt jėgų ir ištvermės leisti *Akiračius* ir toliau. Jūsų,

Leonas Raslavičius

Elk Grove, Il

BYLA DĖL KLYVLANDO LIETUVIŲ SODYBOS

JAV LB Čikagos grupės iškeltoje byloje prieš dabartinius Lietuvių Sodybos (Lithuanian Center Inc.) patikėtinius dėl patikėtinių parinkimo ir kontrolės, šių metų sausio 8 dieną įvyko priešteisminis posėdis, dalyvaujant abiejų pusių advokatams ir teisėjui B. Corrigan. Galutinis priešteisminis posėdis yra paskirtas š.m liepos 6 d., o teismo pradžia – 1999 m. liepos 12 dieną.

Nors ir yra paplitęs priešingas įspūdis, ši byla nesusijusi su klausimu dėl Sodybos nuosavybės bei Sodybos lėšų ir turto paskirstymu. Nuo pat Sodybos įsteigimo, ji įregistruota Ohio Valstijoje kaip „ne pelno" organizacija, finansuojama HUD ir visapusiškai kontroliuojama pagal HUD ir Ohio Charitable Trust Akto nuostatus. Užtai tik Sodyba tegali būti savo pačios savininke, o visos jos gaunamos lėšos gali būti naudojamos vien tik pačios Sodybos reikalams bei pagerinimams.

Kaip tik dėl šių nuostatų, net ir laimėjusi bylą, Bendruomenė negalėtų panaudoti Sodybos lėšų ar turto niekam kitam, net ir šalpos (non-profit) reikalams. Taip bus ir toliau, net ir tada, kai Sodybos skola (mortgage) bus išmokėta. Bet kokios Bendruomenės pastangos nukreipti lėšas savo reikalams pažeistų Ohio Charitable Trust Aktą ir galėtų būti įsakmiai už-

---

Ir išeivijos, ir Lietuvos ideologizuotoje spaudoje vėl įsižiebė „kultūrkampfas" prieš Santarą-Šviesą, *Akiračius* ir, apskritai, liberalus. Kaip ir visada, garsiausias čia nepavargstantis Juozo Kojelio ir Vytauto Volerto duetas, falcetu traukiantis tą pačią, šimtus kartų girdėtą ariją apie tai, kaip anuomet V. Kavolis Vytį supuvusiu arkliu pavadino, o *Akiračiai* A. Sniečkų su Vytautu Didžiuoju lygino. V. Volertas *Dienovidyje* (nr. 39, „Paukščiai, teršiantys

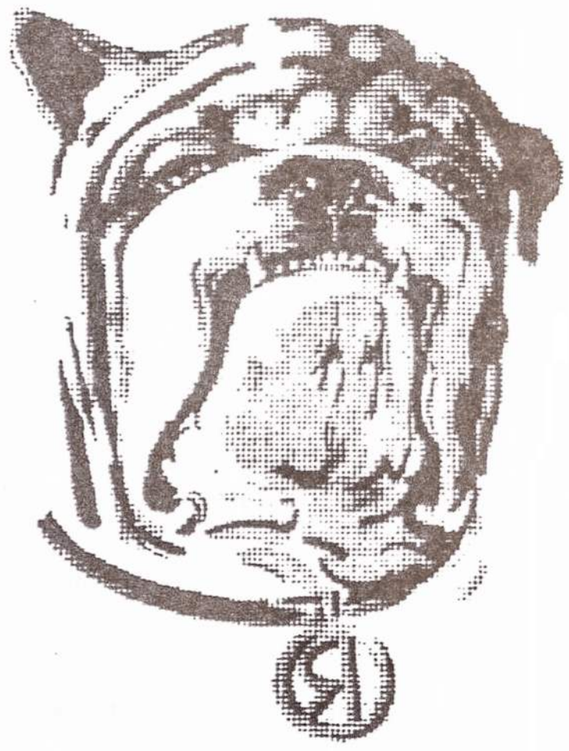

Drausmės sargyboje

BALSAI IŠ „NEKLAIDINGŲJŲ" CHORO:

GELBĖKIME LIETUVĄ NUO „SANTAROS-ŠVIESOS!

savo lizdą") solo užtraukia naują melodiją apie santariečių pirmūnus, kurie saugumui prižiūrint vedė derybas dėl bendradarbiavimo okupuotos Lietuvos spaudoje, kurie buvo ir liko šalti tautiškumui...

Šiems dviems ideologiniams tenorėliams uoliai „tūravoja" varpininko Antano Kučio baritonas, neseniai surinkęs gerokai apipelėjusias savo giesmeles apie išeivijos liberalų išdavikišką veiklą į knygą ir „samizdatu" ją išleidęs Lietuvoje.

Frontininkų suvažiavimuose Lietuvoje prisiklausęs Kojelio ir Volerto arijų, į Kojelio-Volerto-Kučio chorą įsijungė ir krikščioniškai demokratiškas seimūnas Algirdas Patackas. 1998 m. liepos 7 d. seime jis štai kaip užgiedojo: „Kas geriau žino emigracijos istoriją, tas prisimins, jog Santaros-Šviesos pozicija okupacinio režimo atžvilgiu buvo dviprasmiška, o kompromisas dažnai balansuodavo ties riba, kurią galima pavadinti kolabravimu".

Bet štai, neseniai mums į rankas papuolė žurnalo *Genocidas ir rezistencija* numeris (1998, nr. 2 (4)). Jame įdėtas dokumentas, pavadintas „KGB 5-osios tarnybos 2-ojo skyriaus viršininko pplk. V. Šiaudinio 1988 m. vasario 1 d. pažyma apie užsienio emigrantų ir kitų antisovietinių centrų veiklą Lietuvos SSR". Joje tarp įvairių emigracijos centrų „nuopelnų" minimi ir *Akiračiai* bei Santaros-Šviesos veikla. Apie juos sakoma:

Pastaruoju metu pašto kanalas panaudojamas ir informacijai apie padėtį respublikoje gauti. Antai 1987 m. vasario mėn. reakcingo emigrantų leidinio „Akiračiai" (JAV) redakcija išsiuntinėjo kai kuriems moksliniams bendradarbiams Vilniuje specialias anketas, kuriose siūloma atsakyti į klausimus, susijusius su krikčionybės istorija respublikoje, jos plėtojimo galimybėmis ir perspektyvomis, taip pat veiksniais, trukdančiais plisti religijai dabartiniame etape... Pastaruoju metu užsienio nacionalistai daugiausia domisi respublikos inteligentija, ypač kūrybine, ir stengiasi kai kuriuos iš jų įtraukti į „disidentų" sąjūdį. Šiuo atžvilgiu aktyviai veikia reakcingi „Santaros-Šviesos" federacijos veikėjai, jie mėgina kai kuriems respublikos kūrybinės inteligentijos atovams skiepyti nacionalistines nuotaikas ir skatina juos savo kūryboje kelti revizionistines idėjas. Štaip jie tikisi sukurti respublikoje „intelektualinę opoziciją". (P. 127, 130).

Tai kuo dabar tikėti – gerbiamais Juozu Kojeliu, Vytautu Volertu, Antanu Kučiu, Algirdu Patacku ar gerbiamu KGB pplk. V. Šiaudiniu? Atsakymą į klausimą, ar išeivijos liberalai buvo „paukščiai teršiantys savo lizdą", ar „reakcingi Lietuvos SSR kenkėjai", paliekame skaitytojams patiems susirasti.

* * *

Sena lietuvių patarlė moko: Lašas po lašo ir akmenį pratašo. Tūkstantį kartų kartojamas melas virsta „tiesa". Patiklusis Algirdas Patackas – geras to pavyzdys. Iki šiol liberalai buvo santūrūs, nesąmones apie Vytį – supuvusį arklį ar A. Sniečkų – Vytautą Didįjį priėmė beveik tylomis. O gal reiktų nustoti tylėjus ir gerbiamiems kojeliams, volertams ir kitiems fronto prieš liberalus didvyriams priminti Lietuvų fronto pagrindinio ideologo Antano Maceinos raštuose išguldytus postulatus: kūrybišką ir prometėjišką bolševizmą, sovietinėje Rusijoje sukūrusį nuostabius dalykus ir supuvusias liberalias Vakarų demokratijas, negalinčias tam bolševizmui nei iš tolo prilygti? Taigi, yra apie ką pamąstyti.

draustos Ohio vyriausio prokuroro (Attorney General) įstaigos.

Dėl šių įstatymų nuostatų Sodybos patikėtiniai niekad nebuvo apmokami už savo patarnavimus ar darbą. Jie taip pat negali panaudoti Sodybos lėšų save ginti šioje byloje. Visai kitaip yra su JAV LB, kuri neturi jokių suvaržymų naudoti savo lėšas šiai bylai, nors iš jos narių atėjusios lėšos plaukia tūkstančiais vienai iš didžiausių Amerikoje advokatų firmai, vedančiai šią bylą.

Atsižvelgiant į tokią padėtį, turėtų būti aišku, kad vienintelė priežastis, dėl ko vyksta bylinėjimasis, yra Čikagos bendruomenės grupės bandymas paglemžti savon kontrolėn patikėtinių rinkimą, pasinaudojant „teisine spragą". Tokiu atveju Sodybos valdyba pakliūtų tiems, kurie neteikė jokios finansinės ar admistracinės pagalbos Sodybos statybai ir veiklai nuo jos pradžios iki dabar.

ALGIS ŽUKAUSKAS
Lietuvių Žurnalistų Sąjungos narys
Willoughby, Ohio

Gerbiamieji,

Norėdamas pritartiti tūlo klyvlandiečio nusiskundimui kai kurių lietuviškų laikraščių žurnalistinės sąžinės trūkumu, siunčiu Jums nuospaudas keturių laiškų, kuriuos rašiau *Draugui,* norėdamas atkreipti skaitytojų dėmesį į apgailėtiną L.B. ir Lietuvių Sodybos ginčo sprendimo būdą.

Kuo paslaptingiausiai vesdami šią bylą LB vadovai tikėjosi, kad visada „tyla, tai gera byla", kad tai, ko organizacijos nariai nežino, negali jų nuskriausti. Tokiu savo elgesiu jie giliai užgavo ilgamečius atsidavusius LB darbuotojus, turinčius šiuo reikalu skirtingą nuomonę.

Atviro žodžio mėnraščiui *Akiračiams* reikėtų atidaryti kursus tiems laikraščių redaktoriams, kurie linkę slapukauti ir atviro žodžio nepraktikuoja.

Kartu su šiuo laišku siunčiu prenumeratą ir kuklią auką. Linkiu puikiausių Naujų 1999 Metų!

Nuoširdžiai,

Zigmas Grybinas
O'Fallon, Ilinois

Prie šio p. Grybino laiško „Akiračiams" pridedame ir vieną iš keturių jo mums atsiųstų laiškų „Draugui", kurių tas dienraštis nespausdino - Red.

KODĖL TYLU ?

Į mano balandžio 28 dienos laišką „Draugui", užvardintą „Siekime susitarti", vos vos tebuvo atsiliepta. Stebiuosi! Negi sukaukiau lyg tas šuo į mėnulį? Iš Floridos padangės taip pat buvo kauktelta ta pačia nata. Ir vėl tyla. Gal, sakau, paklausti konkrečius klausimus, bus lengviau susigaudyti, kokios informacijos laukiama.

Va, štai keli klausimai pradžiai:

1. Ar JAV LB Socialinių Reikalų Taryba palaikė ryšius su Klevelando Lietuvių Sodybos /KLS/ patikėtiniais?

2. Jei palaikė, tai nuo kada, jei nepalaikė, tai kodėl?

3. Kada buvo pastebėta, kad KLS patikėtiniai laužo LB nustatytas taisykles?

4. Kieno iniciatyva KLS patikėtiniai paduoti į Amerikos teismą?

5. Ar prieš paduodant teisman buvo bandyta susitarti ir suderinti pažiūras ir veiklos metodus?

6. Kas yra oficialus KLS kaltintojas? Kieno vardu vedama byla?

JAV LB Apylinkės šiuo reikalu nebuvo informuojamos aplinkraščiais, kaip tai iki šiol praktikuota kituose reikaluose. Aplinkraštinė informacija būtų palikusi vidine informacija, tuo pačiu daug prieinamesnė negu vieša išpažintis. O ir tuo reikalu pasisakymams būtų sudaryta proga.

Tyla nevisada gera byla. Tyla nuveda į susvetimėjimą, gimdo priešiškumo jausmus.

Zigmas Grybinas
O'Fallon, Il

Prieš kelioliką metų ta pati JAV Lietuvių bendruomenė buvo atsidūrusi panašioje padėtyje. Norėdama apsisaugoti nuo vadinamos „reorganizuotos bendruomenės" kėslų pasisavinti JAV Lietuvių bendruomenės vardą ir pinigus, ji kreipėsi į JAV teismą. Anuometinė JAV LB valdybą neslėpė priežasčių, privertusių ją kreiptis į teismą. Priešingai, spauda apie tai daug rašė, valdyba aiškino savo organizacijos nariams, kas ir kodėl ją privertė imtis tokių priemonių. Tylėjo ir savo kėslus tuomet slėpė „reorgai". Šiandieną niekam nekyla abejonės, kad vieša ir atvira LB laikysena užtikrino jai visišką pergalę. „Reorgų" bendruomenės nebeliko nė kvapo. Dar kartą pasitvirtino taisyklė, kad teisybė nebijo dienos šviesos; jos vengia tik klasta, apgaulė ir melas.

Mus stebina tos pačios JAV LB dabartinės valdybos laikysena. Užuot informavisi visuomenę apie bylos su Klevelando „Sodyba" priežastis ir galimybes ginčą taikiai išspręsti, ji savo narių atžvilgiu laikosi gan arogantiškai: ne jūsų reikalas žinoti, ką mes darome. Apie bylą bendruonenės naria žino tik iš antrosios pusės viešų pasisakymų.

„Akiračiai" šiuo klausimu nenori užimti teisėjo vaidmens ir spręsti, kurioje pusėje teisybė. Mes už tai, kad visuomeninių organizacijų tarpe iškilę ginčai būtų pirmiausia sprendžiami viešai, atvirai, derybų keliu, o į teismus būtų kreipiamasi tik tada, kai nebėra kitos išeities.

Mus taip pat stebina laikraščiai, kurie nemalonią informaciją slepia nuo skaitytojų, užuot sudarę sąlygas viešam dialogui. Blogybės savaime nedings, jei apie jas nekalbėsime. Greičiau priešingai – tai tik padės tiems, kurie linkę meškerioti drumstame vandenyje. Šiuo atveju tyla – bloga byla – Red.

DAR DĖL „VIENYBĖS"

Perskaičiau kolegos Vytauto Zalatoriaus komentarą („Dėl *Vienybės*" *Akiračiai*, nr. 305) ir susimasčiau. Rašydamas apie naujo mėnraščio įkūrimo aplinkybes (*Akiračiai*, nr. 304) turėjau omenyje „retai išeinančius *Metmenis*"... ir *Vienybę*. Dabar perskaičiau savo parašytą sakinį „Išskyrus retai išeinančius *Metmenis* ir *Vienybę*... " ir sutinku – jį galima suprasti, kad *Metmenys* ir *Vienybė* išeidavo retai. Todėl geriau būtų buvę parašyti „Išskyrus retai išeinančius *Metmenis* ir savaitraštį *Vienybę*... " Kita vertus, savo rašinyje „retai išeinančius *Metmenis*" diskvalifikuoju dėl jų neperiodiškumo ir toliau kalbu tik apie *Vienybę*, kuri naujo mėnraščio (*Akiračių*) steigėjams buvo nepriimtina dėl kitų priežasčių.

Savo straipsnyje rašiau, kad anuomet *Akiračių* steigėjams buvo svarbiausia ne *Vienybės* „ideologijos" pokyčiai, kaip rašo Zalatorius, bet jos „vedamos laikraščio linijos" vingiavimai. Laikraščio kryptis nebūtinai sietina su jo leidėjų pažiūrų ar idėjų sistema. Anuomet visa išeivija žinojo apie „prievarta įvestą sovietinę sistemą, deportacijas ir nutildytą Bažnyčią". Naujo mėnraščio steigėjams labiau rūpėjo tuometinės Lietuvos įvykiai ir problemos pvz., kas ir kodėl dėl jo „Talento mįslių" paklupdė literatūros kritiką Vytautą Kubilių, kas ir kodėl skatina ar pristabdo stambių pramonės objektų Lietuvoje augimą ir pan. Apie šiuos dalykus buvo norima rašyti atvirai, nevengiant, kur reikia, nei komplimentų nei griežtos kritikos. Teisingai ar neteisingai, buvo įtariama, kad ne visi tie rašiniai bus *Vienybei* priimtini. O dėl *Vienybėje* spausdinamų VLIK'o komunikatų naujojo mėnraščio leidėjams buvo „nei šilta, nei šalta". *Akiračiai* niekuomet jų nespausdino, nebent retkarčiais pakomentuodavo Dogo Buldogo skiltyje. Dėl iš VLIK'o pusės „tiltų statytojų" atžvilgiu vedamos demagogijos, po kibirų srutų, išpiltų ant jų galvų, turėjo būti, kaip amerikiečiai sako, šalta diena pragare, kad naujasis mėnraštis pradėtų spausdinti VLIK'o pranešimus.

L. Mockūnas

AČIŪ

Mėnraščio leidimą vėl parėmė šie mūsų skaitytojai ir rėmėjai:

Jonas Markvaldas	$100.00
Elena Baliulienė	$ 88.00
Dr. Vytautas Mileris	$ 50.00
Eugenijus Šimaitis	$ 50.00
J. Vitėnas	$ 50.00
Rimas ir Elona Vaišniai	$ 50.00

Už paramą mėnraščiui nuoširdžiai dėkojame.

Akiračių adm.

GERIAUSIA DOVANA BET KOKIA PROGA
„Akiračių" metinė prenumerata.
Tik dvylika dolerių.
Užsakydami „Akiračius" savo giminėms, draugams ar pažįstamiems Jūs ne tik suteiksite jiems malonumą, bet ir pratęsite mėnraščio gyvavimą.

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą:
Vardas ir pavardė .....
Gatvė .....
Miestas ..... Valstybė ..... Zip .....

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620-5647

Prenumerata $ 12.00
Auka ..... $.....
Pridedu čekį $.....

ALp 1752

ŠIUOLAIKINĖS...

(atkelta iš 13-to psl.)

jie) niekino objektyvaus fakto kultą, visada bylodami ne apie tai, „kaip yra", o apie tai, „kaip turi būti". Galbūt ir mes pasiduodame šiai revoliucinei pagundai, tapačiai amžinam nepasitenkinimui esama padėtimi. Nežinau, tačiau galiu drąsiai tarti, kad šiuolaikinės lietuvių tapybos būklė gali būti traktuojama kaip apgailėtina ar problematiška tik tuomet, kai į ją bandoma žvelgti arba 1) žvairuojant iš dešinės, t.y. tvirtinant, kad viskas yra menka amžinybės požiūriu ir kad dailė, nutolusi nuo archetipinių provaizdžių, tėra bendro dvasinio ir protinio nuosmukio padarinys, arba 2) žvairuojant iš kairės, t.y. remiantis nesibaigiančiais asmeniniais kaprizais ir teigiant, iš vienos pusės, beviltišką nuolatinės fenomenų tėkmės reliatyvumą, o iš kitos – savo soteriologinių projektų absoliutumą. Galbūt tam tikrame taške abi šios pozicijos persipina. Tačiau, bet kuriuo atveju, tapyba gali radikaliai pasikeisti tik tuomet, jeigu, sekdama pirmuoju variantu, atras kažkokias dieviškas paradigmas ir jų dėka įkūnys apreikštąsias vizijas (o tai, regis, yra neįmanoma), arba, maištingo nihilizmo apsėsta, nusižudys, bandydama iššokti aukščiau juosmens (kas yra įmanoma). Dėl šios priežasties geriau sakyti, kad esama padėtis gera, o jeigu koreguotina, tai tik *a priori* įteisintuose galimybių rėmuose, kuriuos apsprendžia jos tradicinės funkcijos ir prigimtis.

Dailę galima pavadinti svaigalu, tačiau net profanui turėtų būti akivaizdu, jog svaigalas svaigalui nelygu, turint omenyje, kad estetinio malonumo dimensija anaiptol nėra vienintelė: juk dar iškyla dvasinės sveikatos, ir ritualinės etikos, ir netgi visiems apkartusios moralės klausimas, jau nekalbant apie filosofinį pagrįstumą. Galbūt pastarasis šiuolaikinei tapybai nėra itin aktualus, nes jai pilnai pakanka filosofavimo regimybės, arba, kitaip tariant, ji gali tik teikti medžiagą apmąstymams, o ne savo pačios vidine struktūra įkūnyti poetines realijas. Netgi jos tariamas „solipsizmas" dažnai tėra viso labo dekoratyvinė maniera, nors ji mėgsta paradoksalias figūras, mįslingus neišsprendžiamus koanus, siekdama atskleisti, kad pirmapradis spontaniško suvokimo lygmuo yra podraug brutalus ir simboliškas, estetizuotas ir žiaurus, kad jame vis dėlto slypi kažkokia tiesa. Štai, pavyzdžiui, Š. Sauka atveria apnuogintą vidinio pragaro esmę, tarytum teigdamas, kartu su J. Hillmanu, kad permanentinė kūno žaizda yra kenčiančio dievo akis: kažkur giliai savyje, sielos kraterio dugne, mes turime sutikti Kainą, Judą ir Liuciferį, kaip savo paties troškimą būti neteisiais ir išduoti, užmušti savo brolį ir nužudyti save, o taip pat prisipažinti, kad ir pabučiavimas gali reikšti ne meilę, o mirtį. Šio dailininko kūryboje tarytum atgaivinama klasikinės tapybos patirtis, ir literatūrinė intriga bei siužetas joje lygiai tiek pat svarbūs, kaip ir, tarkime, H. Boscho darbuose, nors Š. Sauka daugiau dėmesio skiria impozantiškai mistifikacijai – save demaskuojančio, žiauraus paradokso teigimui, o ne konkrečiam dvasiniam simbolizmui. Daugelio panašia linkme traukiančių meninkų kūryba taip pat yra pseudo-metafizine ironija grįsta: joje iškylanti *anima* figūra apeliuoja į tą pačią Afroditės ir Persefonės kaukę dėvinčią šmėklą, kaip neatsiejamą šventumo ir prostitucijos, mirties ir meilės kompleksą, kurio galia tapyboje reiškiasi ne tik išoriškai – tapant aktus ir orgijas, bet ir daug subtiliau, kadangi ji determinuoja pačios tapybos ekscentrišką, aistringą ir neretai tragišką pobūdį. Juk ši sielos figūra gali ir pakylėti, ir be gailesčio skandinti: kai kada jos valdos mena keistą ekspresionizmo ir šiurrealizmo samplaiką, ir žada greitą pamišimą, jeigu regimos ir išgyvenamos pažodžiui. Vienok, būtent ši mitinė dimensija yra kai kurių tapytojų pažadėtoji žemė, nesvarbu, ar kalbėsime apie A. Skačkauską, ar apie G.P. Janonį, ar apie V. Marcinkevičių, kurio kompozicijos „Raitelis, nukandęs žirgui galvą" pavadinimas galėtų tapti savotiška simboline paradigma, nesant stilistinės atskirų autorių įvairovės, iliustruojančia minėtosios būsenos esmę. Kartais atrodo, kad mūzų inspiruotą maniją nesunku imituoti, bet ir tokia imitacija yra leistina.

Baigiant narstyti šešėlines tapybos problemas, belieka pastebėti, kad lietuvių dailininkų kūryba yra pakankamai konservatyvi gerąja prasme, nes, išskyrus atskiras išimtis, ji anaiptol nesiruošia nerti į totalaus absurdo vandenis, bet sėkmingai gyvuoja, atsiremdama tiek į tautinės archaikos klodus, tiek ir teigiamas Vakarų Europos meninių ieškojimų puses. Tą patvirtina Lietuvos dailininkų sąjungos organizuota X Vilniaus tapybos trienalė, kurios santūrumas vieniems kėlė pasipiktinimą, o kitiems atrodė vertas pagyrimo. Tačiau, kaip galima spręsti iš daugelio paskutiniu metu vykusių renginių, tapytojai daugiau laimi ne primygtinai delaruodami lėkštokus manifestus ir puldami į kraštutinumus, bet tobulindami meistriškumą ir ieškodami būdu, kaip asmeninių išgyvenimų pagrindu suteikti mūsų kultūrai platesnę ir universalesnę prasmę. Juolab, kad tiek simboliniais archetipais, tiek ir formalia improvizacija grįstų variacijų įvairovė yra begalinė, tuo tarpu išliekamąją vertę įgyja tik tiek darbai, kurie atliepia daugelio žmonių nesąmoningus giluminius lūkesčius arba estetinius imperatyvus, nors šie, savo ruožtu, gali būti paslankūs.

Pačios bendriausios lietuvių tapybos tendencijos, mano manymu, yra šios. Dauguma menininkų vengia „literatūriškumo" ir atsiduoda pajautų stichijai, pasikliaudami tik gryna intuicija. Kompozicijų pavadinimai dažnai nebetenka reikšmės, nors, pavyzdžiui, D. Kaščiūnaitė gali apeliuoti į atitinkamas poetines metaforas, A. Baltrūnas paradoksaliai byloti apie „nejuodą trikampį" arba „nejuodą rombą", o A. Gražys teigti, esą jo abstrakcijos yra žvilgsnis į pasaulį iš vidaus", vientisą vaizdą skaidant į sudedamuosius atomus. Kitiems siužetinis motyvas tėra atspirties taškas meditacijai, nes štai A. Vaitkūnas arba A. Petrašiūnaitė kone neatpažįstamai transformuoja tapomą interjerą, šiuo atveju, tampantį savotiška *materia prima* ar pagrindu sielos būvius iliustruojančiam regėjimui įtvirtinti. Panašiai ir A. Rutkaus kūryboje dekoratyvūs mentalinės lavos srautai liudija titaniškas pasąmonės vaizdinių metamorfozes. Daugelio dailininkų kuriami zoomorfiniai (pvz. V. Jusionio) ar antropomorfiniai (pvz. A. Savicko) vaizai yra daugiaprasmiai ir tampa miglotais simboliais, panašiai, kaip ornamentinės jūros bangos ir kiti gamtos pasaulio elementai A. Pakalkos darbuose, eksponuotuose pirmojo tarptautinio tapybos simpoziumo, skirto V. Kairiūkščio atminimui, parodoje. Spalvingas gyvenimo maskaradas, nors ir pasaldintas fiktyviomis grožybėmis, yra kupinas bejėgiško cinizmo ir naivios ekstazės, apie ką kalba tiek R. Sližys, tiek L. Cicėnas. Kiti priešingai – skuba atsiduoti švelnaus prasimanymo vyliams, it sapnuodami mirusią klasiką, kaip, pavyzdžiui, A. Aliukas, kurį kiti už tai bara. Bet juk ir J. Mykolaitytės miestai tarpsta toje pačioje vaizduotės žemėje, kuri atsiveria net realistiškai nusiteikusio A. Griškevičiaus kompozicijoje „Eilinė vakarienė". Kita vertus, ir minimalistai neišvengia egocentrinio keblumo, patirdami sunkumų komunikuodami su mažiau atlaidžiais ir svaigios choreografijos ištroškusiais žiūrovais. Kiek nuošalyje stovi V. Žukas, kurio kūrybą apsprendžia savitas pasaulėvaizdis ir saviti kriterijai, o kai kurie kiti menininkai liaudiškos krikščionybės kontekste rutulioja baltiškos mitologijos temas.

Mano tikslas yra ne išsamaus šiuolaikinių tapytojų sąrašo pateikimas, bet platesnė giluminių kūrybos prielaidų ir jas sąlygojančio dvasios konteksto apžvalga. Ir kas yra „šiuolaikiška" tikrąja šio žodžio prasme, jei ne tai, kad „amžina" bent jau metaforiškai – siaurose žmogiškų mastelių ribose. Lietuvių tapyba nepaklūsta nei dangiškos metafizikos dėsniams, nei politinėms aistroms. Jos kūrėjai kol kas dar neprimena Babelio bokšto statytojų, kuriuos pavydus Jahvė išsklaidė į visas keturias pasaulio šalis, ir jos savitumas bei daugiau ar mažiau apčiuopiamas stilistinis integralumas tebėra juntamas (galbūt tradicijai paklūstančio elemento dėka), nesant to, kad kažkam vis dar vaidenasi geistinas meninės revoliucijos gaisras, o V. Gečas, visa tai seniai pamiršęs, tapo nevystančias Edeno gėles.

Algis Uždavinys

KODĖL LIETUVA...

(atkelta iš 7-to psl.)

mo girtuokliavimu laiko nėra. Lietuvoje šiandieną jau nieko nebestebina prie diskotekų žolėje gulinčios girtos keturiolikmetės at penkiolikmetės. Tačiau kad koks nors prekybininkas ar restorano savininkas būtų praradęs teisę pardavinėti alkoholį už tos rūšies paslaugas nepilnamečiams, dar neteko skaityti Lietuvos spaudoje.

Yra dar ir psichologonė reikalo pusė. Vyresnio amžiaus žmonėms daugiau rūpi praeitis, nes ateitis priklauso jau nebe jiems. Dėl to vyresnieji labiau linkę prisiminti patirtas kančias ir skriaudas. Jiems skirti „griaudžiais verksmais" paversti tautinių švenčių minėjimai, jie apdovanojami už praeities nuopelnus, pagerbiami ir atjaučiami už praeityje patirtas skriaudas. Žinoma, nieko blogo, jei valstybė ir visuomenė prisimena ir pagerbia pagarbos nusipelniusius vyresniuosius. Man tačiau truputi neramu ir nejauku, kad tarp pagerbiamų ir apdovanojamų Lietuvos piliečių retai pamatysi jaunesnį veidą ar jaunesnę pavardę. Nieko blogo, jei minėdami liūdnas sukaktis truputį ir paverkšlename. Tačiau reikėtų bent vienos tautinės ir valstybinės šventės, kuri apsieitų be verkšlenimų, kur pasidžiaugtume laimėjimais, pasidalintume viltimi apie šviesesnę ateiti, kur šoktume, dainuotume, linksmintumės. Šventės, į kurią ir jaunimas eitų ne vien iš pareigos, ne vien tik vyresniųju varomas. Kodėl tokia negalėtų būti Vasario 16-toji ?!

Ten, kur juokas susikryžiuoja su ašaromis, Lietuvoje būtinai turi laimėti ašaros. Vėliausias tokios tragikomedijos pavyzdys – Lukiškių aikštė Vilniuje. Aikščių, kuriose galėtų vykti linksmesni renginiai, sostinės centre kaip ir nėra. Katedros aikštė linksmybėms netinka – čia pat bažnyčia. Panašiai ir Sereikiškių parkas. Kalnų parke taip pat linksmybėms ne vieta – čia pat atstatyti Trys kryžiai. Savivaldybės aikštėje, prie vyriausybės palangių, linksmybėms taip pat nevieta. Kaip ir aikštėje prie Seimo rūmų. Liko tiktai Lukiškių aikštė, kurioje, nuvertus Lenino paminklą, vilniečiai galėtų laisviau ir linksmiau atsikvėpti. Išsigandęs, kad miesto savivaldybė nepatvarkytų kitaip, Seimas skubos tvarka priėmė įstatymą, paverčiantį Lukiškių aikštę dar viena „graudžių verksmų" vieta. Mat prie šitos aikštės kadaise buvo KGB. Linksmintis, pasirodo, galima tik ten, kur nieko nėra ir niekuomet nieko nebuvo.

Jaunimas – tautos ateitis! Lietuvos politikoje labai pasigendane naujų ir savo dvasia (nebūtinai amžiumi) jaunesnių žmonių.

Z. V. Rekašius